

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra žurnalistiky

David Bernardy

Případ Achmatovová-Zoščenko

Bakalářská práce

PRAHA 2008

Autor práce: **David Bernardy**

Studijní obor: **Žurnalistika**

Vedoucí práce: **PhDr. Anna Jonáková**

Oponent práce:

Datum obhajoby:

Hodnocení:

Bibliografický záznam

BERNARDY, David; Příklad Achmatovová-Zoščenko; Praha: Karlova univerzita, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, 2008; 73 stran; Vedoucí diplomové práce PhDr. Anna Jonáková

Anotace

Bakalářská práce Příklad Achmatovová-Zoščenko pojednává o československé reakci, kterou vyvolalo politicky nařízené zastavení leningradských literárních revuí Zvezda a Leningrad v Sovětském svazu v roce 1946. Práce mapuje následnou debatu v československých periodících, jež probíhala ve dvou hlavních liniích. Jedna linie zásah podporovala, druhá jej naopak odsuzovala. Po komunistickém puči v únoru 1948 bylo jasné, že i československá kultura bude politicky následovat Sovětský svaz.

Annotation

The Akhmatova-Zoschenko Case is about the czechoslovakian response to political order to stop the issue of Leningrad literary revues Zvezda and Leningrad in the Soviet Union in 1946. Bachelor thesis deals with the debate about the case in czechoslovakian serials. There were two lines of reactions. The first line supported the motion and the second line was against it. After the communist coup in February 1948 it was clear that czechoslovakian culture would follow the political manners of the Soviet Union.

Klíčová slova

Diskuze, socialismus, kultura, svoboda, tvorba, Achmatovová, Zoščenko, Černý.

Keywords

Discussion, socialism, culture, freedom, creation, Akhmatova, Zoschenko, Černý.

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.
3. Vlastní text práce má cca 130 000 znaků.

V Kralupech nad Vltavou dne 20. května 2008

David Bernardy

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval paní PhDr. Anně Jonákové za překlad části knihy Lydie Čukovské z ruštiny a pomoc s výběrem vhodné literatury ke studiu.

Obsah

Úvod.....	9
1. Zásah proti Achmatovové, Zoščenkovi a dalším v SSSR.....	11
1.1 Anna Andrejevna Achmatovová-Gorenko.....	12
1.2 Michail Michajlovič Zoščenko.....	13
1.3 Zvláštní usnesení ÚV VKS(b) ze 14. srpna 1946.....	14
1.4 Důsledky usnesení pro spisovatele.....	15
2. Odezva zastavení leningradských časopisů v Československu.....	18
2.1 Způsoby reakce československého tisku.....	18
2.2 Diskuze o úloze kulturních pracovníků v socialistické společnosti.....	19
2.3 Májový manifest.....	20
2.4 Projev prezidenta Beneše.....	21
2.5 Příklad Achmatovová-Zoščenko jako brousek probíhající debaty.....	22
2.6 Rozdělení československé debaty do dvou linií.....	23
3. Linie Rudého práva.....	26
3.1 Rudé právo.....	26
3.2 Tvorba.....	32
3.3 Práce.....	44
3.4 Ostatní periodika linie Rudého práva.....	45
4. Linie opozice.....	48
4.1 Opoziční názory vyjma Kritického měsíčníku.....	48
4.2 Kritický měsíčník.....	59
5. Stručné portréty účastníků diskuze.....	63
Závěr.....	70
Summary.....	71
Seznam použité literatury.....	72

Úvod

Na „případu Achmatovová-Zoščenko“ mě nejprve zaujala ona dvě jména, která jsem předtím nikdy neslyšel. Když jsem se pak dozvěděl více o osudu obou spisovatelů, upoutala mne možnost napsat práci o kauze, jež je sice již součástí historie, ale je dosud relativně málo prozkoumána, neboť za komunistického režimu nebyla možnost se touto diskuzí související se svobodou umělecké tvorby zabývat.

Hlavním cílem mé práce bylo zmapovat dvě linie československé reakce na rezoluci Ústředního výboru Všesvazové komunistické strany ze 14. srpna 1946, jež citelně zasáhla do kultury v Sovětském svazu. Zastavila vydávání jednoho významného literárního časopisu, přikázala vyměnit redakci jiného a odsoudila několik umělců, mezi nimiž byli nejvíce pranýřováni básnířka Anna Achmatovová a prozaik Michail Zoščenko.

Prvním zdrojem informací ke zkoumání mi byl výbor článků Václava Černého Skutečnost Svoboda, v němž je několik vybraných článků ke kauze, na něž Václav Černý v Kritickém měsíčníku reagoval. Dále jsem v Národní knihovně a badatelně Národního muzea hledal články z debaty o případu Achmatovová-Zoščenko v deníku Rudé právo a časopisech Tvorba, Lidová kultura, Dnešek a Kritický měsíčník z let 1946-1947. Tento výběr periodik jsem zvolil, abych získal články z obou linií názorů na zásah v SSSR – z linie kolem Rudého práva, která zásah podporovala a většinou prosazovala podobné politické zásahy do kultury i u nás, i z linie kolem Kritického měsíčníku, jejíž zástupci potichu či hlasitě odsuzovali sovětskou rezoluci a odmítali podobné scénáře pro kulturu československou. Ze článků většinou cituji hlavní myšlenky a odkazuji na další reakce, jež vyvolaly, zvláště pokud jsou v práci též zmíněny. Diskuzi o případu Achmatovová-Zoščenko jsem zařadil do obecné debaty o úloze umělce ve společnosti, jež probíhala v Československu již od konce druhé světové války.

Kromě tohoto zmapování, jemuž jsem věnoval 2., 3. a 4. kapitolu, jsem v 1. kapitole shrnul hlavní body sovětské rezoluce a její důsledky pro Achmatovovou se Zoščenkem. V 5. kapitole uvádím krátké medailony významných

nebo výrazných účastníků diskuze v československých periodících.

V celé práci i v citacích používám (či opravuji) z důvodu celistvosti práce jméno Anny Achmatovové ve tvaru Achmatovová, nikoli tedy dříve často užívané Achmatová. V citacích opravuji ve zjevných případech starší pravopisná pravidla na dnešní, kupř. satyrik na satirik.

1. Zásah proti Achmatovové, Zoščenkovi a dalším v SSSR

Události v Sovětském svazu, jež posléze vyvolaly reakci i v Československu, započaly oficiálně usnesením Ústředního výboru Všeruské komunistické strany (bolševiků)¹ – dále ÚV VKS(b), které bylo jednou z akcí sovětského politického vedení určených k likvidaci opozice. A to jednou z největších akcí po tzv. Velkém teroru² ve 30. letech. Největší důsledky mělo pro spisovatele Michaila Zoščenka a básnířku Annu Achmatovovou. Proč právě oni dva byli nejvíce pranýřováni, je sporné. Autorem usnesení mohl být nejen podle ČUKOVSKÉ (1993) sám generalissimus³ Josif Vissarionovič Stalin. Soudí tak podle stylu dokumentu. („*Na stránkách shluky jedněch a těchže, jedněch a těchže, jedněch a těchže slov: »bezideový«; »apolitický«; »otravující«; »planý« i »cizí«; a opět »bezideový«; opět »prázdný« - to již nejsou slova, to jsou jen skořápky dávno vyjedených slov.*“) I u NOVOTNÉHO (1994, str. 13) najdeme hypotézu, že za vším stál Stalin, když „*vycítil, že se oba umělci zřejmě stávají v čase poválečných nadějí na obnovu a proměnu země k lepšímu skrytými trumfy liberálněji naladěných kruhů – a právě proti tomu se rozhodl autoritativně zakročit.*“ Podle ČUKOVSKÉ (1993) se Zoščenko domníval, že se Stalin v jedné z jeho povídek našel. Achmatovová pak předpokládala, že „*Stalinovi se přičilo její přátelství s oxfordským profesorem, který v roce 1945 navštívil Leningrad (sir Isaiah Berlin). Rovněž se domnívala, že Stalin nepřenesl přes srdce ovace ve stoje, kterých se jí dostalo v Moskvě roku 1946 od diváků jejího večera poezie. Podle Stalinova přesvědčení takový úspěch patřil pouze jemu a ne nějaké básnířce.*“

1.1 Anna Andrejevna Achmatovová-Gorenko

Budoucí básnířka se narodila ve Velké Fontáně u Oděsy v roce 1889. Do šestnácti

- 1 Všesvazová komunistická strana (bolševiků) byl v té době oficiální název ruské vládnoucí komunistické strany, která se během své dlouholeté existence několikrát přejmenovala
- 2 Velký teror - označení několika souvisejících kampaní politické represe a perzekuce v Sovětském svazu 30. let 20. století, které Josef Stalin spustil s cílem odstranit zbývající opozici
- 3 Titul generalissima, který v historii obdržel například již Albrecht z Valdštejna a poté také několik diktátorů, si Stalin sám udělil po vítězství ve Velké vlastenecké válce

let však žila na severu Ruska v Carském Selu, kde studovala Carskoselské ženské gymnázium. Poezii psala od 11 let. V Kyjevě pokračovala ve studiu na právnické fakultě Vysokých ženských kurzů. V roce 1910 se provdala za Nikolaje Stěpanoviče Gumiljova⁴, s nímž odjela do Paříže. Zajímavý je její postoj k tehdejší francouzské poezii: „*Verše byly v zanedbaném stavu, lidé je kupovali jen kvůli obálkám od více méně známých umělců. Už tehdy jsem chápala, že pařížské malířství pozřelo francouzskou poezii.*“ (ACHMATOVOVÁ, 1990, str. 10) Po návratu do Petrohradu studovala Vysoké historicko-literární kurzy Rajeva. Přiklání se k akméismu⁵. Roku 1912 vyšla její první básnická sbírka *Večer* a narodil se její jediný syn Lev (Gumiljov). Po Velké říjnové socialistické revoluci v roce 1917 pracuje v knihovně Agronomického ústavu. V roce 1931 byl její manžel pro nesouhlas s revolucí a účast v uskupení intelektuálů údajně brojících proti bolševikům zastřelen. Na mužovu smrt reagovala Achmatovová roku 1922 ve sbírce *Anno Domini*. Byla označena za buržoazní básnířku a v letech 1924-1939 nesměly její verše vycházet. Od poloviny 20. let se zabývá A. S. Puškinem, zveřejňuje o něm 3 studie. Po válce ovšem slaví úspěchy u posluchačů svých autorských čtení. Po kritice v rezoluci ÚV VKS(b) dlouho nesmí publikovat. Když roku 1965 píše předmluvu k výběru ze své tvorby, vynechává v ohlédnutí za svým životem léta třicátá, kdy byla poprvé na seznamu nežádaných básníků, a léta 1946-1955, kdy jí byla publikační činnost přímo zakázána. Také uvádí, navzdory NOVOTNĚMU (1996, str. 16), který tvrdí, že překládání „*bytostně nesnášela*“, že: „*Dávno mě zajímaly otázky uměleckého překladu. V posledních letech jsem hodně překládala. Překládám i nyní.*“ (ACHMATOVOVÁ, 1990, str. 13) V roce 1964 Achmatovová obdržela literární cenu Etna-Taormina, v roce 1965 v Oxfordu převzala čestný doktorát. Zemřela o rok později v sanatoriu Domodědovo u Moskvy. Achmatovová je pseudonym, její rodné příjmení je Gorenková.

Poezie Achmatovové je výhradně lyrická. Psala nejen o vzpomínkách na své mládí, lásce, ale také, a s přibývajícím věkem především, o tragických událostech v jejím životě i v SSSR.

4 Nikolaj Stěpanovič Gumiljov (1886-1921), ruský básník a překladatel, mluvčí akméistické poetické školy, byl bolševiky zastřelen kvůli obvinění z domnělé účasti na povstání proti jejich vládě.

5 Akméismus je literární směr zejména v ruské poezii 10. let 20. století. Proti symbolismu zdůrazňuje jasnost básnického výrazu a elementární životní pocity.

1.2 Michail Michajlovič Zoščenko

Michail Zoščenko, spisovatel a novinář, se narodil v roce 1895 v Petrohradu. „*Vyrostl ve stísněných poměrech zchudlé šlechtické rodiny... Na začátku První světové války se Zoščenko (tehdy posluchač právnické fakulty) přihlásil dobrovolně do armády. během několika let za revoluce a po ní byl velitelem přístavu v Archangelsku, správcem hlavní pošty v Petrohradě, milicionářem v Ligově, účetním, telefonistou, hercem, agentem kriminální policie, instruktorem chovu domácích zvířat, obuvníkem – než zakotvil jako spisovatel...*“ (ZOŠČENKO, 1967, str. 257) Díky těmto zkušenostem mohl směle psát povídky z mnoha prostředí, která poznal. Ve 20. letech byl členem literární skupiny Serapionovi bratři, která hledala nové umělecké formy a způsoby vyjádření nového porevolučního Ruska. Do prózy vstoupil ve stopách Gogola a Dostojevského. Pomocí tragikomických příběhů ze života obyčejných lidí poukazoval na špatné jevy ve společnosti. Psal fejetony, poznámky, anekdoty i povídky. První vydanou knihou Zoščenka byl soubor *Povídky páně Modrobřicháčkovy* (1922), ve kterém Zoščenko odmítl pohlížet na socialistickou revoluci jako na Boží zázrak, který změnil špatné vlastnosti měšťáků ze dne na den. V roce 1924 vycházejí Zoščenkovy *Veselé povídky*, roku 1929 *Dopisy spisovateli*, roku 1933 pak *Navrácené mládí* a roku 1943 román *Před východem Slunce*. Od počátku 20. let Zoščenko trpěl psychickou nemocí, která se s věkem zhoršovala. Na zdraví mu nepřidalo ani usnesení ÚV VKS(b), díky němuž se dřívější elegán a kavalír dostal do nezáviděníhodné situace psance. Pomalu šel ke stavu šílenství. Zemřel roku 1958 v Leningradě.

1.3 Zvláštní usnesení ÚV VKS(b) ze 14. srpna 1946

Podle ČUKOVSKÉ (1997) dne 14. srpna 1946 vydal ÚV VKS(b) zvláštní usnesení. Mimo jiné v něm zkritizoval vedení a obsah leningradských literárních časopisů *Leningrad* a *Zvězda*, neboť: „*Poskytly »své stránky pomlouvačným vystoupením Zoščenkovým, planým a apolitickým básním Achmatovové«, z přátelského sentimentu vedoucí redaktoři »umožnili, aby se v časopisech objevila bezideovost a apolitičnost, která je cizí sovětské literatuře«, a ještě hůře, »pěstovali duch poklonkování současné buržoazní kultuře Západu, která je cizí sovětskému lidu«. Vedoucí pracovníci časopisů »umožnili« a vedoucí funkcionáři Svazu spisovatelů*

a Městského výboru strany »prohlédli« toto prosakování bezideovosti a podporování západní kultury.« Usnesení zdůraznilo neslučitelnost leninismu a naplevismu⁶. Spisovatel Michail Zoščenko byl kritizován za to, že se zaměřil na „*prorokování prohnilé bezideovosti, podlosti a apolitičnosti, která byla vypočítána tak, aby byla sovětská mládež dezorientována a aby bylo otráveno její vědomí*“. Byl označen za podlého paskvilanta a proroka naplevismu. Básnířka Anna Achmatovová byla označena za představitelku „*»plané a bezideové poezie, která je cizí sovětskému lidu«*. *Její poezie »zůstala na pozicích buržoazně-aristokratického estétství a dekadence – umění pro umění, které si neřádá společně pochodovat s národem«*. Kromě Zoščenka a Achmatovové byli jmenováni ještě další bezideoví a duchu lidu cizí literáti, dramaturgové, scénáristé.“ Jednou z hlavních výtek k nim směřovaných byla „nesovětskost“. Kritizován byl mj. i předseda Svazu sovětských spisovatelů Nikolaj Tichonov⁷ za pouhé přihlížení k situaci v časopisech. Totéž bylo vytknuto i leningradské organizaci komunistické strany.

Usnesení končilo podle ČUKOVSKÉ (1997) stejně tak, „*jak má končit každé usnesení, lhotejné, týká-li se těžké metalurgie, nákladní železniční dopravy nebo literatury – prováděcími direktivami.*“ Podle ČERNÉHO (1995, str. 369)⁸ těmito základními příkazy: „*1. Přiměti redakci listu Zvězda, vedení Svazu sovětských spisovatelů a Vedení propagandy ÚV VKS(b), aby se postaraly o bezpodmínečné odstranění chyb a nedostatků listu, vytčených v tomto usnesení, aby napravily linii listu a zabezpečily vysokou ideovou a uměleckou úroveň listu tím, že bude zastaveno uveřejňování prací Zoščenka, Achmatovové a jim podobných. 2. Vzhledem k tomu, že pro vydávání dvou literárně uměleckých listů v Leningradě v přítomné době není patřičných podmínek, zastavit vydávání listu Leningrad a soustředit literární síly Leningradu kolem listu Zvězda. 3. Aby byl zaveden náležitý pořádek v práci redakce listu Zvězda a vážné zlepšení obsahu listu, míti v listě hlavního redaktora a vedle něho redakční kolektiv. 4. Ustanoviti, že hlavní*

6 Naplevismus byl podle ČUKOVSKÉ (1993) novotvar vytvořený právě pro toto usnesení, myšleno ve smyslu „naplivat na všechno“ - výraz pro umění, které skutečnost kritizuje, ale nesnaží se ji napravit. Tvůrci takového umění byli nazýváni naplevisty.

7 Nikolaj Semenovič Tichonov (1896-1979), v letech 1944-46 předseda Svazu sovětských spisovatelů, byl v mládí členem literární skupiny Serapionovi bratři, stejně jako Zoščenko. Později obdržel Leninovu cenu míru.

8 Citace nepochází přímo z pera Václava Černého, ale ze článku J. Veltruského z Čile z 13. 9. 1946 (viz část Linie opozice), který je vytištěn též v publikaci, na kterou míří odkaz.

redaktor listu nese plnou odpovědnost za ideově politický směr listu a hodnotu prací v něm publikovaných. Ustanovit hlavním redaktorem listu Zvezda soudruha A. M. Jegolina, přičemž zůstane ve své funkci místopředsedy vedení propagandy ÚV VKS(b).“ ÚV tak vlastně získal moc nad listem Zvezda, jelikož jeho nový šéfredaktor, nyní zodpovědný ÚV, byl zároveň členem ÚV.

1.4 Důsledky usnesení pro spisovatele

Usnesení mělo podle ČUKOVSKÉ (1993) nabýt dalšího rozměru veřejným přednesením.,*Ovšem, dotáhnout nový dokument až k vědomí široké veřejnosti, objasnit ho, dokázat, to bylo rozkázáno Ždanovovi (mezi členy politbyra byl pokládán za inteligenta). Ždanov⁹ vystoupil dvakrát: jednou na shromáždění aktivu leningradské stranické organizace, podruhé na shromáždění spisovatelů. Strohý úřední styl nového historického dokumentu oživil Ždanov pouličními nadávkami. Jedno slovo bylo tak vulgární, že ho dokonce nebylo možné publikovat. Ale i to, co tisk tak akurátně reprodukoval, vyniká velikou expresivitou. Například a Zoščenkovi přednášející přítomným sdělil, že tento paskvilant, chuligán a pohůnek byl veřejně vyhnán časopisem »Bolševik«. Achmatovová byla v přednášce nazvána »zešílevší báryňkou¹⁰«, »polojeptiškou«, »polobludičkou«; »blud se v ní snoubí s modlitbou«, ona sama se »plouhá mezi budoárem a modlitebnou«. Poezii Achmatovové Ždanov tak po prostu, po našemu, po dělnicku, s bolševickou přímostí, nazval »svinstvo«. »Bludička a chuligán v naší literatuře nemají místo. Nepotřebujeme svinstvo.« Nicméně, jakkoli byly nepřipustné Ždanovovy nadávky – nepůsobily na současníky, myslím si já, tím největším odstrašujícím dojmem. Byl srpen roku 46. Hrdelní procesy 30. let dosud měli všichni v živé paměti, všichni měli v uchu udavačskou terminologii, která se vytvářela a vznikala po desetiletí. Taková slovní spojení jako »sklouznout na pozice«, »aristokraticko-buržoazní tendence«, »sociální kořeny« mrazila po zádech (ne leningradským nebo moskevským mrazem, ale kolymským¹¹). ...*

9 Andrej Alexandrovič Ždanov (1896-1948) byl sovětským komunistickým ideologem a politikem, od r. 1934 předsedou leningradské stranické organizace. Řídil obranu Leningradu při jeho obléhání Němci za 2. světové války. Od roku 1946 řídil z ÚV VKS(b) sovětskou kulturní politiku.

10 báryňka – milá slečinka

11 Kolyma – sibiřská oblast pojmenovaná podle řeky Kolymy, ve které se nacházely nejhorší pracovní tábory pro politické vězně

Po přečtení Ždanovovy přednášky v časopisu nebo novinách se lidé mezi sebou šeptem tázali: »Tak co, Zoščenko a Achmatovová jsou ještě na svobodě?« A zároveň si uvědomovali, že válka sice skončila, skončila vítězstvím, ale změny nejsou žádné... Scénář kolem přednášky byl inscenován jako za dob Velkého teroru... Ždanovova přednáška se konala ve Smolném¹². Všem, kteří byli na tuto přednášku do Smolného pozváni, třikrát prověřovali propustku. V průběhu přednášky jedna mladá spisovatelka začala omdlávat a chtěla odejít, ale jakmile přišla k bočnímu vchodu, odkud by se co nejrychleji dostala na vzduch, vojáci před ní zkrížili zbraně. Vypadalo to, jako by ve Smolném neposuzovali práci dvou časopisů – třeba mimořádných, nikoli však nebezpečných, ale likvidovali nové povstání kronštadských námořníků.“

Prezidium Předsednictva Svazu sovětských spisovatelů vyloučilo 4. září 1946 Achmatovovou a Zoščenka z řad Svazu, čímž jim v podstatě totálně znemožnilo jakékoli publikování v celém SSSR, což přinášelo i finanční problémy. „*Oba antihrdinové naší causy už totiž nedostali potravinové lístky na měsíc září, což znamenalo, že je stát odsoudil k smrti hladem anebo k sebevraždě jako k jedinému východisku ze stavu věcí. Sovětské orgány evidentně usilovaly o maximální diskriminaci obou umělců a o výstrahu pro všechny jim podobné. Toto brutální opatření naštěstí nebylo dlouho v platnosti: prý zejména zásluhou Olgy Berggolcové již od října 1946 Achmatovová i Zoščenko opět začali – ač mohli být úředně pokládáni za nikde nezaměstnané příživníky... potravinové lístky aspoň v menší míře dostávat. Bylo jim tedy přiznáno právo alespoň na žebráckou existenci. Nic víc: hned po vydání rezoluce automaticky následoval strohý publikační zákaz, nevyšla dokonce ani sbírka, jejíž signální výtisk už měla básnířka v rukou.*“ (NOVOTNÝ, 1994, str. 11) K šíření nenávisti ke spisovatelům přispívala silně i média. „*Půl roku nemizely ze stránek novin a žurnálů citáty ze Ždanovovy přednášky, obohacené novými důkazy, že Achmatovová je lidu cizí a Zoščenko doslova lid nenávidí. Nejen vedoucí každé redakce, ale i poslední nakladatelský poslíček si museli zapamatovat, namotat si na fousy, vtlouci si do hlavy, že Achmatovová je polojeptiška a polobludička a Zoščenko stoprocentní naplevist. Nejen každý redaktor, ale každý student humanitní vysoké školy a každý školák – neboť usnesení ÚV VKS(b) ze 14. srpna bylo na dlouhé roky součástí výuky. Ne*

12 Smolný - slavný petrohradský resp. leningradský palác

verše Anny Achmatovové o Shakespearovi, o Dantovi, o bombardování Londýna, o zmírajícím Leningradu, chef d'ouvres ruské lyriky, ale děti si měly pamatovat nadávání Ždanova.“ (ČUKOVSKÁ, 1993) Zoščenko důsledky usnesení neunesl a přes podporu přátel podléhal psychické chorobě. Achmatovové v r. 1949 podle NOVOTNÉHO (1994, str. 16) odsoudili (opět) syna Lva Gumiljova k desetiletému pobytu v táboře nucených prací. Ta se pokusila jej zachránit tím, že napsala několik oslavných básní o Stalinovi. Gumiljov přesto uvězněn byl, ale ne ve vyhlazovacím táboře na Kolymě. Achmatovové byla „*po roce 1949 znovu »velkomyslně« povolena činnost, již se mohla živit a již nesmírně nenáviděla; totiž překládání.*“ Achmatovová pak přeložila do ruštiny mj. i několik básní českých autorů. V roce 1952 však byla vykázána z bytu a přespávala u přátel. Malý byt jí byl opět přidělen až v roce 1956.

K rehabilitaci spisovatelů mohlo dojít až po Ždanovově a Stalinově smrti. V roce 1955 byli přijati zpět do Svazu spisovatelů a byl zrušen publikační zákaz. Usnesení se přestalo probírat povinně ve školách. Achmatovová ještě pořád mohla mít alespoň malý důvod k radosti, již těžce nemocný Zoščenko však skonal o tři roky později.

2. Odezva zastavení leningradských časopisů v Československu

2.1 Způsoby reakce československého tisku

Československý tisk reagoval jednak na samotnou rezoluci ÚV VKS(b) – někteří publicisté se zákrokem souhlasili, jiní jej kritizovali a odmítali. Druhou rovinou debaty pak byla otázka realizovatelnosti podobných politických zásahů do kultury v Československu. Ta plynule navázala na již probíhající debatu o úloze umělce v moderní socialistické společnosti. Tyto dvě roviny se v diskuzích různě proplétaly. Obecně se dá říci, že kdo se zákrokem v SSSR souhlasil, ten se odmítal o politickém řízení kultury v naší socialistické společnosti vůbec bavit, neboť se mu zdálo samozřejmé, že spisovatelé a umělci budou ve své tvorbě socialistickou společnost jen chválit. I když se našly i výjimky, které souhlasily se zavedením podobných zákroků i u nás. A naopak – kdo s rezolucí nesouhlasil (i když ji často odmítal přímo odsoudit), snažil se dovolat nějakého svolání nezávislosti kultury na politických činitelích.

2.2 Diskuze o úloze kulturních pracovníků v socialistické společnosti

Zpráva o rezoluci ÚV VKS vyhrotila diskuzi o úloze kultury v socialistické společnosti moderního československého státu. Ta probíhala v podstatě již od konce druhé světové války na našem území. *„V euforické atmosféře plné iluzí a víry v blízkou budoucnost, v nové, spravedlivější uspořádání společnosti, se zdálo být přirozené propojení klasických demokratických ideálů se socialistickými principy, reprezentovanými mimo jiné i sovětskými zkušenostmi. Fakt, že se na osvobození československého území vedle sovětských vojsk podíleli také západní spojenci, umocňoval naději v pokračující spolupráci vítězů nad fašismem i v pevné mezinárodní postavení malého státu, který se už svou polohou jevil být předurčen k tomu, aby tvořil most mezi Východem a Západem. Výsledkem předpokládané*

symbiózy mělo být odstranění vad, jimiž trpělo meziválečné Československo, a zajištění brzké prosperity... Propojení politiky a umění, pro léta 1945-48 tolik příznačné, nebylo dáno pouze zvnějšku. Podstata jevu tkvěla v tradiční roli české kultury a v privilegovaném postavení českého umělce, za protektorátu ještě posíleném. Prorůstání kultury, umění a veřejného zájmu se tak v prvních poválečných letech zdálo být logické a organické. Umělce, zvláště pak spisovatele, vnímalo české společenství už od obrozenské epochy jako mravní arbitry a přímo se očekávalo, že v přelomových historických chvílích dají před vlastní tvorbou přednost věcem veřejným.“ (Z DĚJIN, 2007, str. 23, 24)

„Zprvu latentní, postupem času stále evidentnější ideový střet vyrůstal z neslučitelnosti socialismu sovětského typu se stěžejními zásadami evropské demokracie a těsně souvisel i s vyostřující se mezinárodní situací a rychle narůstajícími rozpory mezi vítěznými mocnostmi, které od okázalé součinnosti šly ke spuštění tzv. železné opony. V neklidném poválečném třiletí se tak rozhodovalo o budoucnosti Československa a souboj mezi těmi, kteří prosazovali komunistickou vizi organizace společnosti, a lidmi, kteří vkládali naděje do modifikovaného modelu západního pojetí demokracie, zasahoval do všech oblastí života, a tedy i do literatury... Mantinely dobových politických a kulturních střetů určoval tzv. Košický vládní program..., který byl v podstatě formulován moskevským vedením Komunistické strany Československa... Z vnitropolitického hlediska se za východisko pro budoucnost pokládaly socialistické principy společenského uspořádání, z hlediska zahraniční politiky pak mimo otevřenou kritiku stála orientace na Sovětský svaz, o jehož politickém a ekonomickém systému vládly v československém prostředí četné iluze.“ (Z DĚJIN, 2007, str. 26, 27)

Komunistická strana Československa (dále KSČ) do čela orgánů řídících kulturu prosadila své přívržence. Ministerstvo školství a osvěty řízené v letech 1945-1946 Zdeňkem Nejedlým vedlo lidovýchovný, literární, hudební a divadelní odbor, nově ustavené ministerstvo informací, jež řídil Václav Kopecký, mělo na starosti film, rozhlas, periodický a neperiodický tisk a vnitřní inormiční služby. *„Navzdory obecně optimistickému ovzduší pociťovala část kulturní obce jako znepokojivé ony formulace vládního programu, které nadřazovaly aktuální politické zájmy svobodě uměleckého projevu. Již v květnu 1945 tyto obavy nepřímou vyslovil Václav Černý,*

hlavní řečník na tryzně za zemřelé spisovatele. V Pozdravu mrtvým oslavil všechny oběti nacismu bez ohledu na jejich politické názory a vyzdvihl tvůrčí svobodu jako »směrodatnou a osvobodivou« tradici české kultury, jež pro novou, ovšem »v socialismu obrozenou vlast« představuje nejvyšší mravní závazek... Černý se tím dotkl problematiky, která v následujících třech letech doprovázela všechny diskuse o podobě a funkci kulturní politiky, tedy sporu o to, co je a co není svoboda tvorby, jaké má být místo literatury a umění ve společnosti a »v boji o společenský pokrok«, ale i sporu o vztah k národní a kulturní tradici a o to, kdo je jejím oprávněným dědicem.“ (Z DĚJIN, 2007, str. 31, 32)

2.3 Májový manifest

Jedním z často citovaných dokumentů, o který se opírali v debatě především komunisté, bylo *Májové poselství kulturních pracovníků českému lidu*, tzv. Májový manifest, který se objevil krátce před parlamentními volbami 1946 (15. května v Rudém právu a pak ve 22. čísle Tvorby). „*Otevřenou výzvu k podpoře politiky KSČ signovalo v průběhu deseti dnů 841 osob (mimo jiných též Vladimír Holan, František Hrubín, Jan Mukařovský, Jan Weiss). Svým podpisem dávali na srozuměnou, že poznali »v učení komunistů dovršení lidského poznání a záruku dalšího vzestupu člověka«.*“ (Z DĚJIN, 2007, str. 45)

2.4 Projev prezidenta Beneše

První sjezd českých spisovatelů v červnu roku 1946, tři týdny po parlamentních volbách, jež vyhrála KSČ, byl pro probíhající debatu velmi důležitý. Diskutující na obou stranách barikády kauzy Achmatovová-Zoščenko ve svých polemikách později často citovali z projevu prezidenta republiky Edvarda Beneše na tomto sjezdu 17. 6. 1946 proneseném. Beneš v něm prohlásil : „*...Naši literáti a všichni kulturní pracovníci mají úkol... záměrně a důsledně sloužit k světové duchovní expanzi národa. Spisovatel má být šířitelem a zprostředkovatelem našich duchovních hodnot ostatnímu světu. Jeho role je nepolitická a tím současně vysoce politická. Dělá tzv. nepolitickou politiku a tím politiku nejlepší. Nedělá práci a literaturu tendenční, vulgárně propagační, ale chce představit ostatnímu světu*

svůj národ v umělecké řeči a formě světové tím, že sám stojí na výši světové, a jsa na úrovni světové a přiváděje naši národní kulturu a literaturu na tuto úroveň, řeší otázky stejně národní jako světové.

Aby mohla literatura a kultura tyto úkoly zdárně plnit, musí zůstat ve svém sociálním prostředí především svobodná, tj. autonomní. Při všem svém intimním spojení s celým ostatním životem politickým, sociálním a hospodářským musí se snažit stát nad tímto životem a suverénně jej duchovně ovládat. Do svobody projevů literárních a kulturních vůbec nemůže nějakým rozhodujícím způsobem zasahovat ani žádná strana a třída, ani jiné vlivy neliterární a laické, ani přímé vlivy politické a ovšem ani stát. To neznámá, že by se nám mohl zítra začít v literatuře a v duchové kultuře vůbec roztahovat – jako tomu bývalo dříve – pod záminkou svobody myšlení a uměleckého tvoření nějaký nový fašism a nacism. Byl jsem vždycky proti onomu liberalismu, který hájil stanovisko, že není demokratické potlačovat svobodu fašismu; zastával jsem mínění, že také demokracie má právo na svou obranu; kategoricky jsem odmítal ono pokrytecké stanovisko, které hlásali naši henleinovci a němečtí nacisti, že my máme povinnost uskutečňovat do všech důsledků své zásady demokracie, aby pak oni mohli na tomto základě svou diktaturou vůdcovskou naši demokracii zničit. Kdo usiluje o svobodu mou, nemá práva dovolávat se svobody pro sebe a tato svoboda mu může a má být odepřena. Je otázkou politického umění posoudit, kdy politická svoboda počíná být nebezpečná sobě samé a kdy a do jaké míry se má dočasně omezovat. Ale vždy to musí být jen do jisté míry a dočasně. To rozhodne praktická denní politika. Ideálem je mít tak vyspělý lid, aby v těchto věcech si dovedl ukládat disciplínu sám.

Ale žádné umění nemůže zdárně existovat bez svobody. Žádná literatura nemůže plnit s úspěchem svůj úkol bez svobodné možnosti projevu. Nemůže být ovlivňována ani tezemi stranickými nebo třídními, ani nějakou oficiálností státní. Každé oficiální umění a hrubě tendenční oficiální literatura se ze dne na den zprotiví a přestane mít hned účinek. Neznámá to, že stát nemůže a nesmí zabránit určitým projevům politickým, jakmile se odějí do formy uměleckého a literárního projevu. Ale musí nesmírně přesně, opatrně a co možno liberálně vytyčit všeobecné hranice, přes které se nemůže a nesmí jít. Takové vytyčení je možné a správné.

A měli by si je určovat anebo aspoň spoluurčovat především spisovatelé sami. Také v tom vidím tu autonomii kultury a literatury a umění... Že přitom literatura má své od nepaměti vybojované právo a povinnost být a zůstat nástrojem společenské kritiky, kritiky všestranné, zásadní, někdy i radikální, ale vždy především konstruktivní, rozumí se samo sebou...“ (JANOŠEK, 2001, str. 101-103) Beneš v projevu shrnul „svou – víceméně tradiční, byť aktualizovanou – představu spisovatele“ (Z DĚJIN, 2007, str. 46).

Diskuzi vyvolalo rovněž sjezdové vystoupení Václava Černého, jenž „zdůraznil mravní úlohu osobnosti v socialismu a její roli jako předjímatele budoucího vývoje. »Nevidím,« prohlašoval Černý, »pro nekonformní osobnost jiného rozhodčího otázky, má-li či nemá se kolektivu pokorit, než její vlastní, osobní mravní svědomí.«“ (Z DĚJIN, 2007, str. 47-48)

2.5 Příklad Achmatovová-Zoščenko jako brousek probíhající debaty

Sovětská čistka, jež odstartovala pouze několik týdnů po skončení českého sjezdu spisovatelů, vyostřila spor mezi oběma tábory. Najednou tu byla možnost bavit se o konkrétním případě politického zásahu do kultury, možnost přestat diskutovat pouze v obecné sféře či o časově vzdálených případech. Kauza některé účastníky debaty zmátla a zviklala v jejich doposud jasném názoru, jiné zase v jejich pravdě utvrdila.

„Poprvé v poválečné atmosféře, dlouho přeplněné obdivem k vítěznému a mocnému Sovětskému svazu, tak vznikla potřeba kritičtější reflexe poměrů v sousední socialistické velmoci. Opět se zřetelně vyjevovalo, že sovětský systém podřizuje osobnost, včetně tvůrčích individualit, politické direktivě, která nestrpí odlišný názor a pěstuje v lidech pocit nemohoucnosti a bezmoci. Starší a poučenější čeští umělci si museli vzpomenout na polemiky o sovětské politice a moskevských procesech z druhé poloviny třicátých let.“ (Z DĚJIN, 2007, str. 49)

2.6 Rozdělení československé debaty do dvou linií

„Podobně jako v letech 1936-98 i nyní rozdělil případ pronásledovaných umělců české spisovatele do dvou jasně vymezených názorových skupin. Komunističtí kritici, v souhlasu s názorem Ústředního výboru KSČ, hájili sovětské orgány a zároveň uklidňovali veřejné mínění sérií článků o specifčnosti československé cesty k socialismu.“ (Z DĚJIN, 2007, str. 49)

Kritický měsíčník Václava Černého byl nejvýraznějším listem názorové linie zastávající tvůrčí svobodu. Periodika, jejichž redaktoři žádali stejně jako Černý debatu o svobodě uměleckého tvoření a přímo či nepřímo nesouhlasili s rozhodnutím sovětského politbyra, jsem zařadil do tzv. linie opozice. Opozice proti druhé straně barikády, kterou uvádím jako linii Rudého práva. Linie Rudého práva a linie opozice nejsou jako černá a bílá, nýbrž se často v mnohém shodují, dokonce si občas dva příspěvky ze stejné linie protiřečí. Pro potřeby této práce jsem se ale rozhodl nerozdělovat příspěvky z jednoho titulu do dvou linií. Linie jsou to tedy umělé, protože pochopitelně ne vždy všichni redaktoři a přispěvatelé jednoho periodika měli na věc totožný názor. Tyto případy jako deník Práce jsem se pokusil vysvětlit přímo u uvedených článků.

„... K rozdmýchávání občanské války měly tenkrát znepokojené hlasy české liberální inteligence zatroleně daleko, nicméně ne jeden spisovatel či publicista dával bez skrupulí najevo, že jde o zcela zásadní problém. Jako jeden z prvních tenkrát reagoval v Právu lidu jeho literárněkritický mluvčí Karel Polák, který napsal, že v tomto případě »jde o věc tak úžasnou, že mlčet k ní rovnalo by se úplnému nedostatku charakteru v kultuře i politice« a varoval před přejímáním podobných sovětských zkušeností, záhy po něm se na stránkách Dneška ozval spisovatel Edvard Valenta¹³... O Cause Achmatovová-Zoščenko jako o nebezpečném kulturním mementu tehdy psal Jan Wenig, František Kovárna, František Götz a další, dychtivě se však v tehdejší polemické atmosféře čekalo zejména na to, jaké a nakolik kategorické stanovisko zaujme v Kritickém měsíčníku Václav Černý. Ten... zaujal poněkud svérázný postoj: z konkrétního hodnocení causy A-Z se totiž diplomaticky vykroutil, třebaže prohlásil bez obalu, že veškerou svou činností právě

¹³ viz podrobně v části Linie opozice

proto již od května 1945 »vpravuje do českých mozků takovou představu socialismu, v němž by se u nás podobná věc přihodit nemohla.«“ (NOVOTNÝ, 1994, str. 19-21) Černý poté ale deklaroval své názory jasně ve prospěch co největší svobody uměleckého tvoření u nás¹⁴. Kritizoval nerealistický pohled na Sovětský svaz, snahu některých spisovatelů umlčet debatu a svobodě kultury i jejich neochotu vyjádřit se k této otázce.

V linii Rudého práva se kromě tohoto deníku nejvíce zapojovali do diskuze redaktoři Tvorby. Rudé právo se častovalo především se Svobodným slovem už dávno před debatou, kteréžto častování se tedy nemohlo nepřenést i do ní. Rudé právo jako list KSČ v podstatě tlumočilo názory strany. Jeho nejhorlivějším diskutérem byl Jiří Hájek. Ve spřízněné Tvorbě se nejvíce angažoval Jiří Taufer. Do obou se obul právě Václav Černý v Kritickém měsíčníku. *„Až na agresivní tón Tauferových vystoupení vyznívaly však texty mluvčí kulturní levice psané na obranu sovětské stranické rezoluce mnohem mírumilovněji (byť byly v podstatě věci podobně neústupné a neomylně se tvářící) a smysl těchto neofenzivních příspěvků byl v něčem jiném: odpůrci Václava Černého měli v úmyslu především ujistit a donekonečna ujišťovat české veřejné mínění včetně spisovatelské obce, že u nás ve střední Evropě k ničemu podobnému rozhodně nedojde. A tak například Ladislav Štoll v Tvorbě... teatrálně ubezpečuje Edvarda Valentu a celou »část naší nepoučitelné protisovětské publicistiky«, že tady nikdo nebude muset veršovat úvodníky a hesla dvouletky a že Valenta české kulturní lidi zcela zbytečně »straší«.*

Na stránkách Práva lidu se do polemiky s Karlem Polákem obratem pustil sociálnědemokratický politik Zdeněk Fierlinger, který se ve svém příspěvku pasoval na »znalce Sovětského svazu«. Předseda první vlády Národní fronty zopakoval, že to byla sovětská armáda, která zachránila celý kulturní a demokratický svět před nacistickou porobou, načež přechází ke kulturní problematice, rozvichřené causou Achmatovová-Zoščenko: »To, že Sovětský svaz vždycky zastával názor, že také spisovatelé a kulturní pracovníci se mají a musí zapojit do společné práce, je přece známo. Nikdo zde ovšem nebyl trestán žalářem nebo dokonce smrtí pouze proto, že nepsal v duchu kolektivního úsilí. Byl prostě na určitou dobu diskvalifikován.« Fierlinger si vůbec neláme hlavu s charakterem takové diskvalifikace, například

14 viz podrobně v části Linie opozice

s popravou několika set ruských a neruských spisovatelů v průběhu třicátých let, a poté coby znalec Sovětského svazu pokračuje: »V případě Zoščenkově nemůžeme též znát, kam tento autor svými vtipy a svými mezi řádky vloženými sarkasmy mířil, a koho tím chtěl zasáhnout. Stejně jako my dnes nenecháme na svých scénách vystupovat Vlastu Buriana¹⁵, což by také mohlo být považováno za omezení svobody uměleckého projevu, tak i Sovětský svaz má jistě své důvody k tomu, proč nenechá psát Zoščenka a jemu podobné.«“ (NOVOTNÝ, 1994, str. 25-26)

Ač v Československu nikdo neuznal po debatě o případu Achmatovová-Zoščenko porážku, diskusi o postavení umělce v socialistické společnosti a otázku kulturního směřování Československa rázně vyřešil únorový převrat v roce 1948, po němž spadla kultura a kulturní pracovníci státu přímo do klína.

V dalších dvou částech práce podrobně rozebírám obě linie debaty na základě vybraných příspěvků.

15 Vlasta Burian (1891-1962) byl populární herec. Roku 1925 založil vlastní Divadlo Vlasty Buriana, které bylo zavřeno J. Goebbelsem, jako všechna divadla v Říši, v roce 1944. V květnu 1945 bylo znárodněno a přejmenováno na Divadlo kolektivní tvorby. Burian byl na základě vykonstruovaných obvinění na několik měsíců uvězněn a bylo mu na 5 let zakázáno veřejně vystupovat.

3. Linie Rudého práva

3.1 Rudé právo¹⁶

Ústřední orgán Komunistické strany Československa Rudé právo (dále RP) psal o případu většinou v rubrice *Kulturní tvorba*. Poprvé o něm informoval zprávou s titulkem *Pravda o případu časopisů Zvezda a Leningrad* 28. 8. 1946 (str. 4), kde vychází z informací moskevského titulu *Pravda*. Ve zprávě se čtenář dozvídá hlavní myšlenky z rozhodnutí politbyra ÚV VKS. O den později 29. 8. vyšla zpráva *Ještě k případu časopisů Zvezda a Leningrad* (str. 4), která informovala o rezoluci, jíž vydal na své schůzi aktiv leningradské stranické organizace po referátu sekretáře ÚV VKS(b) Andreje Ždanova.

První reakci na negativní ohlasy v některých periodicích otisklo RP v nesignovaném článku *Sloužit svému národu* 1. 9. 1946 (str. 4): „*K případu sovětských literárních časopisů »Leningrad« a »Zvezda«, jejichž celková linie a hlavní přispěvatelé byli podrobena kritice ÚV komunistické strany, uveřejnily některé listy jízlivé poznámky, nadhazující mezi řádky čtenáři, že jde o zásah do tvůrčí svobody umělců. Jaký je tedy vlastní vlastní smysl opatření, jež byla učiněna?*“ ptá se RP a odpovídá si: „*Především je nutno zdůraznit , že se nedotýkají vůbec a ani v nejmenším tvůrčí svobody umělců. V Sovětském svazu existují a budou existovat různé umělecké směry, různé umělecké formy, závislé jenom na uměleckém profitu toho či onoho spisovatele. Tu ani nejde o jména; ale o kvalitu, o hodnotu, o úkoly, jaké má dnešní spisovatel v Sovětském svazu vůči své socialistické společnosti. Byli jsme za poslední léta několikrát svědky toho, jak spisovatelé – i renomovaní – se utekli k abstraktním a neodpovědným hrám, k netečnému soukromí, k vypjatému subjektivismu, končícímu nakonec vždy v hlubokém pesimismu a beznaději. V době, kdy nad Evropou visel mrak nacismu a fašismu, byli básníci, kteří – zapomínajíce na svou odpovědnost – si hráli nad propastí. V Sovětském svazu spisovatelé svou odpovědnost znali a jedna ze složek*

¹⁶ U citací z Rudého práva neodkazuji na zdroj v závorkách jako u jiných citací, neboť jsou všechna data uvedena v textu a všechny citace jsem získal přímo z originálních novin, ISSN a další údaje o Rudém právu viz Seznam použité literatury na konci práce.

vítězství ve Vlastenecké válce byla právě ona morální připravenost sovětského lidu, na níž se hrdě podílí sovětská literatura. Ale v Sovětském svazu si spisovatelé i dnes uvědomují, že jsou ohromné úkoly před sovětským lidem, které zavazují i umělce: k tomu, aby pomáhal ke zdaru tohoto díla svými prostředky, svým uměním. Spisovatelé, kteří však znovu propadají hračkářství a planému individualismu, bez obsahu pro problémy dnešního člověka, zapomínají, že boj dosud není skončen. A je pochopitelné, když sovětský lid budující s takovým nadšením svou zemi nacisty zpusťšenou, považuje za anachronismus, aby v této době četl bezvýhodné, pesimistické verše, přejímající náladu odumírajícího světa měšťanského, jako je píše třeba Achmatovová nebo pošklebky již za války ostře kritizované Zoščenka, jež si tiskl i »Das Reich«¹⁷ a který tentýž výsměšek, jímž kdysi stíhal zbytek maloměšťáckých živlů v sovětské společnosti, vrhá dnes do tváře sovětskému uvědomělému občanu, hrdinovi Vlastenecké války, zachránci Evropy a pokroku! Je konečně příznačné, že mezi přispěvateli obou časopisů jsou kromě Achmatovové, Zoščenka a Olgy Berggolcové (z níž pražští znalci sovětské literatury udělali básníka Bergolce) jména většinou málo známá. Tím spíše vynikne závažnost, již přičítá Sovětský svaz umělcům a literatuře a jejich úkolům ve společnosti. Tím spíše vynikne i síla, s jakou se dovedou v Sovětském svazu vypořádat i s nejméně nápadným pronikáním zpátečnických prvků v literatuře, jejímž největším cílem je sloužit pravdě a svému národu!“

5. 9. otisklo RP pod nadpisem *O literárních pamfletistech* výňatky z článku Jiřího Taufera z *Tvorby* č. 36¹⁸, které RP uvedlo postěžováním si na „neznalost sovětských poměrů“: „Některé listy zneužily zpráv o usnesení ÚV VKS(b) proti leningradským literárním časopisům »Zvězda« a »Leningrad« k náznakům, že v Sovětském svazu je potlačována svoboda uměleckého tvoření. Tyto časopisy jen dokumentují svým psaním, jak málo znají sovětské poměry, problémy sovětské společnosti i sovětský literární život. Pravý význam těchto událostí kolem spisovatelů pokrývujících sovětskou společnost osvětlil znovu podrobně... Jiří Taufer.“

V dalším článku RP 8. 9. 1946 (str. 4) již kritizuje nejen přístup titulů *Dnešek* a *Svobodný zítřek* ke kauze samotné, ale i počínající diskuzi nad možným

17 Das Reich (česky Říše) byl německý týdeník založený v r. 1940 říšským ministrem propagandy Josephem Goebbelsem.

18 viz oddíl *Tvorba* v této části práce níže

podobným přístupem československých politických orgánů k úloze spisovatele ve společnosti. Děje se tak v rubrice *Ohlas dne* pod nadpisem *Dnešek a Svobodný zítřek má starosti o české spisovatele* signovaným -jh-¹⁹: „Případy dvou leningradských časopisů..., jež naši kulturní veřejnosti zásadně osvětlil, zejména co se týče díla satirika Zoščenka a básnířky Achmatovové, Jiří Taufer v posledním čísle *Tvorby*, ujímají se nyní lidé, jejichž souvislost s kulturou přestává být čím dál tím více zřetelná. Tak např. v dr. J. Slavíkovi rázem ožily naděje na obnovení plné slávy jeho někdejší kariéry protisovětského pamfletisty a v jedné frontě s »Dneškem«, do něhož přispěchal s porcí pavlačových drbů E. Valenta, vláčí tuto otázku prostředkem naštěstí až příliš primitivního a prostoduchého lovení dušiček ve vodách, které předtím důkladně zakalili. Nač se zabývat takovými ubohostmi, jako že po tomto rozhodnutí ÚV VKS(b) bude se musit »pravděpodobně Nezval, Drda či Řezáč odřící všeho, co dosud napsali«. Nač odpovídat oněm horlivostí se zalykajícím nadhaněčům na sugestivní výzvy, jako že nyní »budou musit říci povolaná ústa zřetelně, co bude u nás spisovateli dovoleno a co nikoliv, co doporučeno a co zatracováno«. U nás, právě tak jako v Sovětském svazu, nikdo nepotřeboval básníkům a spisovatelům teprve říkat, co mají a co nemají psát. Řekli sami na spisovatelském sjezdu velmi zřetelně, co chtějí dělat, a právě jejich vřelé přiznání k dvouletému plánu a k společenské funkčnosti jejich práce pramálo potěšilo ty, kdo o ně projevují nyní tak podezřele přehnané starosti. Případ dvou sovětských spisovatelů, kteří se postavili k sovětské skutečnosti právě opačným způsobem, než jaký zaujali čeští spisovatelé ve své sjezdové rezoluci ke skutečnosti naší, objeví se v patřičném světle, připomeneme-li si, jak byl v Sovětském svazu před lety veřejně a ostře kritisován i básník tak zasloužilý a nepochybně oddaný revolučnímu dílu sovětského lidu jako D. Bědnyj²⁰ či Bezymenskij, vzpomeneme-li na veřejnou kritiku, na jejímž základě byl vyloučen například roku 1940 ze Svazu sovětských spisovatelů autor u nás tak známý jako Avdějenko. To je podstata sovětské demokracie, že básníci nejsou »odstraňováni« administrativními zákulisními zásahy, nýbrž že jsou podrobováni veřejné kritice jako každý občan Sovětského svazu, vzdálí-li se společnému úsilí všeho sovětského lidu. Co se stane s těmito spisovateli? Byli »umlčeni«, »deportováni«, či co všechno mezi řádky

19 -jh- byla signatura Jiřího Hájka. Jeho miniportrét viz část Stručné portréty účastníků diskuze.

20 Děmjan Bědnyj (1883-1945) byl ruský prorevoluční žurnalista a básník, který se ale několikrát dostal do nelibosti bolševiků. Např. v r. 1930 byl za několik fejetonů, jež poukazovaly i na špatné vlastnosti obyvatel SSSR (podobně jako mnohem více fejetonů Zoščenkových), kritizován Stalinem.

jemně naznačují naši osvědčení »přátelé« SSSR? Nikoliv: tato kritika a tato opatření umožnila např. Avdějenkovi, že překonal svou krizi a otevřela mu cestu k jeho umělecké obrodě. Valenta i Slavík si činí velmi zbytečné starosti o sovětské spisovatele a ještě zbytečnější o spisovatele naše, kteří jsou postaveni do velmi odlišných poměrů, do jiné historické situace a jiné problematiky a kteří, jako celý náš národ, razí naši vlastní cestu k cílům, jež jsou společné nám i našim sovětským bratrům, kteří ušli již tak ohromný kus cesty. Necht' nám případ Zoščenkův a Achmatovové jen znovu a silně připomene slova Julia Fučíka z r. 1938: »Nová společnost, jejímž zrodem se chvěje celý svět, chce od revolučních umělců – jako od nás všech – víc v této chvíli, než kdykoli předtím. Je třeba mít zapuštěny kořeny v její půdě, abys to cítil v každé žilce svého života. A vykořenit se znamená smrt. Hrát si na »umění mimo čas a prostor« mohou dnes opravdu jen mrtví. Budiž vám země lehkou, pane Slavíku a Valento!«

Ve článku *Politika a poesie* RP 19. 9. 1946 (str. 4) uveřejňuje úryvky ze Štollova článku z *Tvorby* č. 38²¹.

30. 10. 1946 (str. 4) zveřejnilo RP interview ČTK²² s Fadějevem otitulovaný *Alexandr Fadějev o poslání literatury*: „*Spisovatel Alexandr Fadějev, generální sekretář Svazu sovětských spisovatelů, který dlí v Praze právě jako člen delegace Nejvyššího sovětu, odpověděl na několik otázek. ... »Myslím, že jenom z nedorozumění někteří považují Zoščenka za spisovatele - v tom smyslu, jak tomu slovu rozuměli klasické ruské, české, světové literatury, ve smyslu, v kterém tomu slovu musíme rozumět i my, současníci velké epochy. Není spisovatelem člověk, který ve své tvorbě znehodnocuje v člověku všechno lidské, který mu připisuje jen nízkost, hloupost, kořistnictví a zlo. Zoščenko se tím nezabývá ve jménu ideálů, ale aby člověka ponížil do vlastní zhoubné duševní nicoty. Pan Slavík ve Svobodném zítřku nazval Zoščenka satirikem. Tím byl Saltykov-Ščedrin, který bičoval chyby carského režimu ve jménu štěstí člověka. Ale Zoščenko jméno ruského člověka budujícího nový život ponižuje. Takovému spisovateli je cizí duch velikého humanismu Puškinova, Někrasovova, Čechovova a Gorkého. Proč přiznává pan Slavík Zoščenkovi právo kazit naši výbornou mládež? Achmatovová je poslední*

21 viz dále v této části práce

22 ČTK = Československá tisková kancelář

představitelkou poesie pro »několik vybraných«, poesie literární dekadence. Čas jde vpřed a taková poesie připomíná zastaralou podagra²³. V západní Evropě dají si někteří lidé takovou poesii ještě na štít. Ona však zavádí do slepé uličky. Sovětský člověk takovou poesii nemiluje. Poesie našeho národa se neodcizuje individuálním citů. Ale i ty musí být veliké a krásné... Umění je v každém čase na politice závislé, ať to spisovatel pozná nebo nepozná, ať chce nebo nechce. Politika je nejvyšší vyjádření zájmů společenských tříd, národů a států. Spisovatel jako každý jiný člověk nemůže stát mimo tyto zájmy, i kdyby chtěl. Záleží na tom, zda je umění závislé na politice v zájmu národa, nebo na politice protinárodní. Představitelé tzv. umění pro umění nestojí mimo politiku. Nechtějí jen sloužit zájmům národa. Slouží tím vládnoucím desetitisícům. My však chceme, aby naše umění bylo národní i lidské, skutečně veliké, a proto ne strach, ale svědomí nám káže sloužit zájmům sovětského státu. Naše umění nezávisí na bohatých jedincích. Proto je považuji za nejsvobodnější. Kritika našeho umění vychází zespodu, je projevem svobodného rozvoje našeho umění. O jaké svobodě může mluvit umělec závislý na osobních zájmech? Svobodný je jen ten umělec, který zharmonizoval své svědomí se svědomím lidu.“

O dva dny později 1. 11. 1946 v rubrice *Ohlas dne* (str. 2) RP napadá Svobodné noviny a Svobodné slovo za ignoraci rozhovoru ČTK s Fadějevem, který přinesla „většina našich listů... Mezi těmi, kdo o věci pomlčely, bylo např. Svobodné slovo. Je jasné proč: Fadějev totiž průkazně vyvrátil také tvrzení dr. Jana Slavíka, který několikrát vystoupil jako »obhájce« Zoščenkův a Achmatovové. O Fadějevově rozhovoru však také pomlčely Svobodné noviny. A to je u listu Sdružení kulturních organizací zejména hodné odsouzení. Sv. noviny přispěchaly ovšem vždy velmi pohotově s informacemi o Kulturním svazu, ochotně uveřejňující všechny podpisy členů, které jim sekretariát svazu dodal. Příklad s Fadějevovým interview je v úzké souvislosti s nevšímavostí Sv. novin ke všemu, co se »nadstranickosti« Sv. novin nehodí. Není to tedy snad jen netečnost k informování vlastních čtenářů, kterou Sv. noviny projevily. V případě Fadějevově to už je zřejmý úmysl vystupovat jako obránce dr. Slavíka“.

23 podagra = dna (v obecné češtině)

6. 11. uveřejnilo RP (str. 2, titulěk *Spisovatel A. A. Fadějev promluvil o sovětské literatuře*) článek věnovaný dalšímu vystoupení Fadějeva, který tentokrát vystoupil ve velké síni Slovanského domu. A opět se opřel do Zoščenkova obhájce Jana Slavíka a zdůraznil, že v SSSR vychází literární kritika „zdola“: „*Mnohé zahraniční noviny věnují mnoho místa tzv. Případu Zoščenko-Achmatovová. P. Slavík prohlašuje Zoščenka za velkého satirika... Zoščenko... líčí zlé, odporné a mělké vlastnosti člověka. Co se se Zoščenkem stane? Fadějev odpovídá: buď najde v sobě cestu k pochopení sovětského člověka a vše mu bude zapomenuto, nebo může psát do Svobodného zítřku. O poezii Achmatovové řekl, že je dekadentní a že takovou poezií nelze vychovávat sovětskou mládež. Dekadentní literatura rozežírání kulturu Francie a Anglie a je spoluvinná na tom, že Francie byla poražena za 14 dní. Říká se, že se v SSSR mnoho kritisuje. Známkou sovětské kritiky je to, že je demokratická a že jde zdola. A touto kritikou umělci rostou.*“

Poslední zmínku o případu jsem našel v RP ze 7. 11. (str. 2) v článku *Sovětský svaz je domovem šťastných a mírumilovných lidí na celém světě*, který obsahuje projev tajemníka ÚV VKS(b) Ždanova na slavnostním zasedání moskevského sovětu. Ždanov nejmenuje Zoščenka ani Achmatovovou přímo, ale je zřejmé, že má na mysli právě je. Ždanov vlastně vyvrací Fadějevovo tvrzení, že „sovětská kritika jde zdola“, když říká, že „ústřední výbor strany odhalil během poslední doby nepřijatelnou neideovost a nepolitickost v naší literatuře a v umění. Nám je dobře známa podstata této neideovosti. Jsou to přežitky kapitalismu v myšlení lidí, které je zapotřebí vymýtit. Poslední usnesení ústředního výboru komunistické strany ve věci ideově-politické činnosti má na mysli zesílit bolševickou nesmiřitelnost vůči všelijakému odbočení od ideologie a posílit všechny prostředky socialistické kultury: tisk, propagandu, agitaci, vědu, literaturu a umění. Potřebujeme více ideových a uměleckých filmů, beletristických spisů, činoher atd. Pro výchovu našeho mladého pokolení toto vše má velký význam. Sovětský systém nemůže trpěti výchovu mládeže v duchu neideovosti a v duchu netečnosti vůči politice. Je nezbytné uchránit mládež zlých cizích vlivů a organizovat její výchovu v duchu bolševické ideovosti. Jenom touto cestou lze vychovávat odvážné plemeno hrdinných strůjců socialismu, kteří slibují vítězství naší věci, smělejších a nebojácnych a připravených na překonání jakýchkoliv těžkostí“.

3.2 Tvorba²⁴

V Tvorbě se případu věnoval především Jiří Taufer²⁵. Poprvé 4. 9. 1946 v čísle 36 pod titulkem *K případu leningradských časopisů*. Taufer v něm stručně seznamuje čtenáře s usnesením ÚV VKS(b) a věnuje se ohlasům v českých denících: „V poznámkách našeho tisku lze najít dvě příznačné věci. Pokusy o obhajobu Zoščenka (... »jeho vynikající humor vyvolával všude lidské porozumění«, Svobodné slovo) a Achmatovové («Vzpomínáme slov spisovatele Simonova, který měl pro Achmatovovou za své pražské návštěvy mnoho slov upřímného obdivu...« - Národní osvobození), ačkoli nikdo ze spisovatelů nezná víc než Zoščenkovy krátké prózy, staré více než 10-15 let, a pokud jde o Achmatovovou – tu jak překlady, tak znalosti její poesie u nás jsou velmi skrovné. Budí tu trochu nedůvěry také to dovolávání se svědectví K. Simonova, s jehož pojetím poesie – pokud vím – se naše literární obec v jiných případech, kdy nejde o tzv. administrativní zásahy – tak hlasitě neztotožňuje. Druhou příznačnou věcí pak je výtky administrativnosti zásahu do spisovatelských záležitostí... Ostrá kritika a zásah proti Zoščenkovi není úder z čista jasna. Zoščenko byl kritisován už při prvním sjezdu spisovatelů i později, před válkou i za války pro křivení a zplošťování sovětské skutečnosti. Jestliže Zoščenkovy povídky z let 1923-1924 byly ještě pozitivní kritikou tzv. „obyvatelštiny“ - tj. maloměšťáckého šosáctví a zápečnictví období Nepu, kritikou obyvatel mizejícího světa, lidiček staré odcházející Rusi, s jejich mikroskopickými ideálky, - přestalo být touto kritikou, jakmile Rusko nepovské se dalo cestou socialistické výstavby. Figurky a sociálně-politické pozadí Zoščenkových próziček se neměnilo, ale skuteční sovětsí lidé se měnili. Zoščenko ustrnul na typech lidí, kteří vymizeli, nebo kteří... nejsou již typičtí... Satira tu přestává být kritikou a stává se paskvilem, karikaturou, urážející sovětského člověka. Kniha Zoščenkova *Před východem slunce* byla za války podrobena ostré kritice. Také povídka *Dobrodružství opice* byla ještě před uveřejněním rozhodnutí Ústředního výboru strany kritisována a rozhořčeně odmítnuta známým leningradským spisovatelem Vsevolodem Višněvským. (Jeho kritika byla uveřejněna 10. srpna v časopise *Kultura i žizň* – pod titulkem *Škodlivá povídka Michaila Zoščenka.*) Děj povídky se odehrává za války. Při bombardování(!) uteče

24 U citací z Tvorby neodkazuji na zdroj v závorkách jako u jiných citací, neboť jsou všechna data uvedena v textu a všechny citace jsem získal přímo z originálních novin, ISSN a další údaje o Tvorbě viz Seznam použité literatury na konci práce.

25 Portrét Jiřího Taufera viz část Stručné portréty účastníků diskuze

ze zoologické zahrady opice. Chytí ji šofér-rudoarmějec a odveze ji do vsi Borisovo. Opice znovu několikrát uteče, přičemž se jí zmocňuje střídavě chlapec Aljoša a invalida Gavrilyč, který jde z hospody a chytá opici s úmyslem prodat ji, aby mohl jít zase do hospody, atd., atd. Opici nakonec naučí Aljoša žít po lidsku, smrkat do kapesníku a jíst kaši lžící. Opici však je smutno mezi lidmi. V jedné »úvaze«, kterou Zoščenko vložil do hlavy opici, se přímo říká, že je lépe žít v kleci než mezi lidmi, tj. co možná nejdále od lidí... i zkrácený děj tohoto »humoru« dává dostatečnou představu: opravdu hloupá, banální, karikující a zlomyslná novelka - »vytěžená« ze dnů vlastenecké války! A stejně tomu tak je i v jeho povídce Příhoda na Olympu aj. Prostě – soustavné líčení sovětských lidí jako kupy idiotů, mluvících a »nahrávajících« jeden druhému jako šašci v cirku.“

Taufer pak kritizuje i Achmatovovou, poukazuje např. na jejího zastřeleného manžela – kontrarevolucionáře nebo na to, že byla Achmatovová sice ve Zvězdě vychvalovaná, ale nejspíš prý kvůli protekci. Taufer opět odkazuje na kritiku v časopise Kultura i žižň - „Achmatovová, překonávajíc za války komornost své lyriky, nejednou sáhla k tématu velkého boje sovětského lidu s nepřitelem. Avšak kritika měla jí pomoci, aby mohla naplnit svou poesii obrazem současnosti, rozšířit rámec své tvorby. Místo toho Zvezda uveřejnila,“ pokračuje Taufer, „cyklus Achmatovové Verše z různých let (č. 1, 1946), kde je báseň, datovaná 1945: Jak v refektáři, lavičky, stůl a okno/ s ohromnou, stříbrnou lunou./ Pijeme kávu a černé víno/ a přes hudbu blábolíme,/ vše jedno je... Ano: všechno je jedno. To je typické oblomovské »naplevat« a tím plnila Achmatovová stránky sovětského literárního časopisu, tím mátna hlavy sovětského literárního dorostu a sovětské mládeže vůbec.“ Taufer obhajuje zásah bolševické strany: „Dějiny VKS(b) jsou dějinami grandiózních zásahů této strany do společenské organizace, hospodářství a kultury obrovské země... Poslední léta plně potvrdila správnost těchto zásahů... je falešné představovat si, že zásahy strany na kterémkoli úseku sovětského života se dějí nějak zvenčí a neočekávaně. Strana žije uvnitř těchto úseků, organizace strany jsou nejen na závodech, ale i v kulturních organizacích, v divadlech, ve filmu – a tedy i ve Svazu sovětských spisovatelů. Tito komunisté pracují zde stále – a jen tam, kde »zaspí«, upustí ze zřetele záležitosti organizační, pracovní i tvůrčí – zasáhnou vyšší orgány strany... Jen velmi pošetilý a zlomyslností zaslepený člověk se může

posmívat rezoluci leningradských spisovatelů slovy, že »spisovatelé se kají«... Ano, inženýrem lidských duší chce být sovětský básník. Nechce učit nová sovětská pokolení melancholii z toho, že staré časy smetené revolucí a lety socialismu, se nikdy nevrátí, chce je učit radosti z proměny, již veliká socialistická revoluce učinila z milionů obyvatel země Sovětů bohatýry radostné, tvůrčí práce...“

V dalším čísle Taufer pod titulkem *Nezvaní advokáti spisovatelů* (Tvorba č. 37, 11. 9. 1946) odsuzuje „průhledné pokusy vrazit klín mezi KSČ a spisovatele-komunisty i spisovatele sympatizující s komunistickou stranou“ (jmenuje Svobodný zítřek a Svobodné slovo): „... tyto pokusy doprovází snaha znovu pod rouškou obhajoby svobody a nezávislosti umělcovy rozvinout kampaň za spisovatelovo právo – žádným opravdovým spisovatelem však nereklamované – na izolaci a indiferentnost. Zatím se však ukázalo, že nejde vůbec o osoby Zoščenka a Achmatovové, ani jen o odstraňování chyb a nedostatků v práci na sovětské literární frontě. Ukázalo se, že v SSSR jde o velmi dalekosáhlý úklid na celé ideologické frontě v souvislosti s neodkladnými velkými úkoly SSSR na všech úsecích sovětského života.“ Nutnost tohoto „úklidu“ Taufer zdůvodňuje „určitými škodlivými následky“ Velké vlastenecké války: „část sovětského území... byla pod dočasnou okupací Hiterovců, snažících se terorem i demagogií vykořenit sovětské instituce z vědomí lidí a místo socialistického vlastnictví výrobních prostředků restaurovat soukromokapitalistický řád. A tak tedy, podobně jako došlo k částečnému demolování sovětské ekonomiky, ... došlo i k jistému porušení sovětské morálky, vědomí sovětského člověka. Dále je tu ten fakt, že miliony sovětských lidí se v závěrečné etapě války dostaly za hranice Sovětského svazu, že tito lidé byli nuceni žít delší dobu v západních zemích; a nemůže být pochybností, že i tento pobyt zanechal v nich určité negativní vlivy. V Sovětském svazu tudíž probíhá nyní nejen rekonstrukce válkou pobořených měst, ... ale i určitá rekonstrukce válkou zasažené morálky a vědomí sovětského člověka... Zásahy Ústředního výboru bolševické strany jsou namířeny dále proti ledabylé práci v kultuře vůbec, proti laciné efektnosti, povrchní dekoraci, proti zjednodušování a vulgarizaci, proti úpadkovým tendencím a banalitě v publicistice a umění. Opět strana, tato moudrá, podněcující síla, mobilizuje, varuje, vede vpřed, - provádí úklid na ideologické frontě, vyrovnává řady.“ Taufer se opírá do článku J. Slavíka ze Svobodného zítřku a E. Valenty z Dneška: „Ačkoliv Slavíkův článek ... nazvaný

Případ sovětského satirika je běžným případem protisovětského historika, jemuž nechceme kazit radost, že se mu podařilo ezopovským jazykem reakcionářů lidové republiky – v údělu Radiščeva a Zoščenka s »vědeckou hloubkou« srovnat Kateřinu II. se sovětskou vládou, přece jen tam je pozoruhodná nota. Slavíka totiž znepokojuje fakt, že Ústřední výbor zasahuje, ač ve stalinské ústavě o tomto orgánu »není ani slova«. Není-liž snad načase, aby sovětská vláda rozpustila bolševickou stranu? Ale žerty stranou. J. Slavík už asi do své nejdelší smrti nepochopí, že bolševická strana není nějakým přívěskem moci, nýbrž její řídicí, vůdčí silou, avantgardou proletariátu, spojující a k jednomu cíli vedoucí masové organizace dělnictva (odbory), pracujícího lidu (sověty), rolnictva (družstva) a dělnické a rolnické mládeže (komsomol). Táže-li se někdo, jakým právem zasahuje vrcholný orgán politické strany do otázek kulturních, odpovídáme, že tak činí právem bolševické strany; tj. strany, která má za sebou téměř půl století velikých a slavných bojů na ideologické frontě... Slavíkův výlet do satiry byl by sám o sobě případem satirickým, kdyby nedokumentoval Slavíkovu úpornou snahu... skočit na vše, z čeho se dá vytlouci protisovětský kapitálek. Ponecháme mu však tuto nepatrnou radost, beztak ji v nových časech mnoho neužije... V závěru chci se však ještě zmínit o článku E. Valenty ve 24. čísle Dneška. Tento článek patří mezi ty, které se snaží využít věci na naší domácí frontě, aby se pokusil zvíkat onu zdrcující většinu české literární a umělecké obce, hlásící se hrdě ke komunistické straně... Dnes jenom několik slov k jeho bohorovně kritice soudobé sovětské poesie, s níž se pisatel seznámil v překladech, uveřejněných v jednom čísle Kritického měsíčníku, a z překladu »staré« básně Majakovského 150 000 000, neboť je prý »potřeba opravdu malé dávky estetického citění, abys poznal, jak nevýznamný básník je Majakovskij vedle Jesenina nebo Pasternaka(!)«. Nesmělo prý se však u nás »hlasitěji říci, že česká lyra posledního čtvrtstoletí je na vyšší úrovni než poesie ruská, ať hodnotou, ať dokonce početností jmen opravdu zvučných«, atd. Tady už jde opravdu o tvrzení více troufalá, než směšná, neboť: buď E. V. soudí soudobou sovětskou poesii z toho, co si přečetl v Kritickém měsíčníku, ... nebo skutečně zná všechno to, co bylo v sovětské poesii napsáno za poslední čtvrtstoletí – a pak je nejen básnický, ale i kritický »veleduch«, s nímž by bylo zbytečné zavádět řeči o poesii.“ Taufer též komentuje článek z Pravdy 2. 9. 1946 od P. Lebeděva, v němž autor píše o čistce mezi sovětskými divadelními autory. Taufer k tomu píše: „Izde byly zásadní kritikou bezohledně postiženy takové

autority sovětského dramatu jako Pogodin, bratři Turové a jiní. Ale nemohu než znovu opakovat: nikdo »nebyl hozen přes palubu«, jak ve své zavidlosti se snaží naši veřejnosti namluvit Slavík a spol. třeba o N. Tichonovovi. Maloměšťák Slavíkova typu nikdy nepochopí, jak tvůrčí, očišťující silou byla a je bolševická kritika v životě strany a sovětského státu... V usnesení ÚV VKS(b) se konstatuje: »Inscenace her cizích měšťáckých autorů fakticky znamenaly, že sovětská scéna byla dána k dispozici propagandě reakční měšťácké ideologie, - byly pokusem otrávit vědomí sovětských lidí světonázorem, nepřátelským sovětské společnosti, oživit přežitky kapitalismu ve vědomí a životě lidí. Rozšíření podobných her a jejich inscenace... byla nejhrubší politickou chybou Výboru pro záležitosti umění.« I zde platí to, co v případě špatné práce redakcí orgánů leningradských spisovatelů: je třeba vést rozhodný boj proti apolitičnosti a bezideovosti divadelní kritiky. »Divadelní kritika,« praví autor článku v Pravdě, - »musí být nezávislá, ostrá a pravdivá. Celá činnost sovětského kritika musí být proniknuta duchem bolševické principiálnosti.« Podtrhl jsem slovo nezávislá. Ano, nikoli »nezávislá« ve smyslu »shnilého liberalismu«, estetické autonomie a indeferentnosti, nýbrž nezávislá na nezásadní, protekční, skupinkové politice.“ Taufer odmítá „mechanicky aplikovat soudobou problematiku v SSSR a způsoby jejího řešení v kterékoli zemi jiné“ z důvodů „rozdílné společenské struktury SSSR a okolního světa“. Bylo by podle něj ale „urážkou pro soudobého pokrokového českého spisovatele a umělce, kdyby mělo být uposlechnuto ne vždy poctivě míněných hlasů nezvaných advokátů spisovatelovy svobody, a kdyby... společnost nakládala se svými spisovateli jako s nedotknutelnými mimózami, jejichž hodnota by měla být už v tom, že jen – píší.“ Taufer cituje Majakovského: „Básníka nelze donutit, ale básník sám sebe může donutit. Já chci, aby mi přikazovali!“

O týden později 18. 9. v Tvorbě č. 38 se do diskuse připojuje Ladislav Štoll²⁶ rozsáhlým článkem *Politika a poesie*. Diskusi o případu nazývá „zjitřením“: „Do jisté míry se o toto zjitření zasloužila část naší nepoučitelné, protisovětské publicistiky... Není pochyby o tom, že to, co se děje dnes v sovětském kulturním životě, má hluboký historický význam, že nejde o nějakou osobní záležitost několika spisovatelů...“ Štoll kritizuje postoj Slavíka a dalších kritiků zásahu ÚV VKS(b). „Šaldův meč, jež s oblibou kreslival Adolf Hoffmeister, byl nahrazen špendlíkem

26 Medailon L. Štolla viz část Stručné portréty účastníků diskuze

v rukou lidí, kteří se domnívají, nebo tvrdí, že bojují za totéž, zač bojovali Masaryk či F. X. Šalda. Tam, kde jsme v umělecké kritice hájící kulturní hodnoty slyšeli rány, slyšíme narážky, kde se útočilo principy, idejemi, patosem, tam se dnes »útočí« pošklebky, pomluvami a ironií... Pan František Kovárna napsal... do Svobodného slova článek Kultura a politika, v němž onou tak příznačnou formou náznaků a narážek »bojuje« proti nerovnoprávnosti kulturních činitelů a činitelů politických, signalisuje nebezpečí, že vývojem věci politika hrozí nabýt mocenské převahy nad kulturou, že by se mohli kulturní lidé dostat do postavení nového poddanství, do postavení dvorních šašků... Kovárna nabádá tyto lidi k hrdosti, k tvrdému postoji... Jaký mají smysl tyto narážky, k čemu ten esoterický jazyk? Proč by se nedalo říci jasně a otevřeně: Kulturní lidé! ... můžete klidně zůstat apolitickými, klidně se vznášet na oblaku nad politickou vřavou a volně plodit díla, která nemají nic společného s dvouletkami či pětiletkami, ale zato u nás můžete psát pro věčnost. Staňte se proto apolitickými stoupenci naší politické strany, našeho programu neprogramovosti! ... se pan František Kovárna musí nezbytně před českou kulturou se svou apolitickou koncepcí zkompromitovat, protože každému čestně myslícímu člověku je jasné, že se za takovouto »teoretickou koncepcí« apolitičnosti či protipolitičnosti neskrývá nic jiného, než, jak to ukázal již St. Kostka Neumann, samolibost povznešenosti, individuální sobectví a lhostejnost inteligentské kastičky, lhostejnost nejen k politice, tj. k osudu národa, ale právě a především k jeho kultuře...“ Dále Štoll uvádí případ, kdy měly politické orgány zasáhnout do kulturního dění.

Vypráví příběh nejmenovaného mladého básníka²⁷, jemuž v r. 1937 Štoll odmítl v Tvorbě otisknout jeho pesimistické verše, protože „*dělnická třída a čtenáři Tvorby nemají důvodu k takovým pesimistickým náladám, ... dělníci vědí, kam letí svět, ... takový pesimismus je politikum a... poesie není nezávaznou...*“ Básník se prý urazil a rozšířil o Štollovi, že je to „*stalinský byzantista*“. Za protektorátu vydal tento básník politicky neutrální Slovo k mladým a v r. 1941 v Ohlasech slova k mladým odmítl kritiku od komunisty Čivrného, jenž poukazoval na politickou neangažovanost Slova a nepřítomnost národního uvědomění v díle, které vychází v době nejvyššího ohrožení národa. Štoll píše: „*Tak jako báseň »našeho« básníka*

²⁷ Z informací ve článku dále uvedených vyplývá, že jde o básníka a překladatele Kamila Bednáře (1912-1972) Jeho reakce viz část Linie opozice.

z roku 1937 neměla nic společného s cítěním, tužbami, myšlením českého lidu, tak s ním i neměl nic společného ani jeho publicistický projev z roku 1941. A tu by měl pan František Kovárna přímo a jasně odpovědět na otázku: »Má politik, nebo nemá právo zasáhnout v takovém případě do sféry poezie?« Pokud jde o nás, jsme přesvědčeni, nejenom že má toto právo, ale že to je dokonce i jeho svatou povinností, povinností, jak ji chápal... Tomáš G. Masaryk, jak ji chápou politikové sovětské země. Pan František Kovárna upadne ovšem nad toutu konkrétní a jasnou otázkou... do rozpaků... proto, že on sám tato protektorátní Slova k mladým jako redaktor Petrových svazků pouštěl do světa...“ Dále se Štoll zaměřuje na článek Edvarda Valenty z Dneška: „Pan E. Valenta, který podobně jako pan Kovárna naráží na sovětské události, který jimi rovněž straší české kulturní lidi, snaží se jim namluviti, ovšem zase jen v narážkách, jízlivostí a ironií, že budou muset veršovat úvodníky a hesla dvouletky atd... Nejprve cituje... Nezvalovo čtyřverší ze sbírky Hra v kostky...“ Valentovy obavy, že kvůli uvedenému Nezvalovu apolitickému čtyřverší bychom jej také museli dát do klatby, kdybychom se rozhodovali podle leningradského příkladu, Štoll odmítá a tvrdí, že právě tato Nezvalova poezie je ten „politický ekvivalent toho druhého poetického aspektu vpravdě básnického. Srovnejte tuto poesii, která vedla ke knize Pět minut za městem, která věrně sloužila národu v nejtěžších dobách, posilujíc své čtenáře, s »poesii«, která vedla k Ohlasu slova k mladým s jeho proroctvím dvěstěletého protektorátu“, píše Štoll.

Štoll pak obhajuje leningradský zásah a říká, že by podobné zásahy často neškodily ani u nás. Na konci referátu ale najednou jakoby obrací, když píše: „Taková osobnost však nikdy nemůže být apolitická, jak to dobře věděl již Dante, jak to věděli Masaryk i Šalda, protože politika není hádka o ministerská křesla, politika je problematikou osudu národa, osudu lidského vývoje. Z toho však přece neplyne, že taková básnická osobnost musí veršovat úvodníky, jak se to snaží lidem namluvit pan Valenta, nebo že nemá právo na intimní verše, na lidský smutek a radost, jimiž žije každý člověk; naopak ona to všechno žije, neskonale citlivěji, mocněji, silněji, výrazněji. Takové verše takových osobností pomáhají člověka zlidšťovat, sílí, utěšují statečností básnického citu, očišťují, obšťastňují v práci a v boji, jsou potřebny lidem. Takové osobnosti však není nikdy třeba nutit, aby přímo tvořily pro konkrétní potřeby doby. Takové osobnosti chtějí samy z vnitřní nutnosti, iniciativně... A sovětská kritika nechce nic jiného a nic víc, než aby sovětský umělec

žil čestně a opravdově nejživotnější problémy svého národa; kdyby si toho byla vědoma i naše umělecká kritika, která nese velkou odpovědnost, zejména na nebezpečných dějinných křižovatkách, prospěla by tím nejen našemu lidově demokratickému státu a jeho budování, prospěla by i umělecké síle naší moderní české poesie, našemu umění.“

V Tvorbě č. 41 z 9. 10. 1946 do debaty přispěl i Bohumil Mathesius²⁸ svým článkem *Achmatovová, Botostroj a jiná kouzla. „... V lednu 1931 jsem napsal v předmluvě k českému vydání jejích veršů: »Sovětská kritika vytýká Anně Achmatovové, která je jinak nejlepší ruskou básnířkou, přílišné zatížení šlechtickým prostředím, z něhož vyšla, i prostředím literárním, kde se učila (občasné užívání náboženských motivů), dále úzkou tematiku (láska, trochu Petrohrad a Carské selo) a téměř úplné zanedbání historických přesunů, které se dály vedle ní. To je ovšem tolik jako vytýkat Anně Achmatovové, že nechodila po rukou. Jejím úkolem bylo pevnou, ostrou a střídmou jehlou vyrýt pečetítko pro sensibilitu své doby, své krátké předválečné doby. Tento úkol Anna Achmatovová splnila. Když její šedivou Múzu s vášnivou spodní notou zaměnila sestra milosrdí, páchnoucí chloroformem, pak drsná soudružka z dob občanské války a dnes dravá kamarádka z komsomolu, - stáhla se do pozadí a ustoupila.« ... Dnešní výtky proti Anně Achmatovové jsou skoro doslova tytéž, jaké jí byly činěny před čtvrt stoletím v době jejího zmlknutí. Pochyboval jsem, že se naučí chodit po rukou. Nenaučila se... Poněkud jiný je případ Michaila Zoščenka... Zoščenko nabyl velmi dobrého školení stylistického. Byl to někdy stylistický lartpourlartismus, ale vždy kvalitní... Už před šestnácti lety vytýkala sovětská kritika (Petr Kagan) Zoščenkovi: »Vysmívá se svým hrdinům (to je měšťáčkům a filistrům. B. M.), Zoščenko jako autor nikdy nestaví sám sebe proti nim a nepovznáší se nad jejich obzor. Táž šaškovská metoda, vypravování v první osobě, barví všechny novely Zoščenkovy, jeho autorské předmluvy i autobiografii. Anekdotická lehkovážnost komiky, nedostatek sociální perspektivy vtiskují tvorbě Zoščenkově maloměšťáckou a filistrovskou pečeť.« Vidíme opět, že výtky proti Zoščenkovi – jako proti Achmatovové – nejsou ani letošní ani loňské. Proč jsou obnovovány právě dnes? ... Jednoduše a prostě proto, že Říjnová revoluce, která přinesla sovětským národům vítězství v druhé světové válce, po devětadvaceti letech ani nazahnala, ani nezaběhla do písku, ani neztratila své napětí... Sověty popírají*

28 Mathesiusův medailon viz část Stručné portréty účastníků diskuze

obecnou platnost pravidla, že revolucím je vyměřena lhůta jen poloviny jedné generace. Zahraniční hrobaři pochovávali Říjnovou revoluci už mockrát... Nepochovali. A místo let oddechu byla po válce vyhlášena nová rekonstruktivní pětiletka. Kulturní částí této pětiletky je akce začatá případem Achmatovové a spol. Neboť sovětští kulturní pracovníci vidí dnes svou situaci takto: »... Je jasno – povídal Konstantin Simonov na schůzi pléna Svazu sovětských spisovatelů dne 4. září letošního roku – že po světě zuří nejkrutější ideologická válka, které se musíme účastnit, a bít se na na život, ale na smrt, jako v době války - tato věc nesnese oddechu. Před námi literáty stojí úkol vyzývající k témuž sebeobětování jako v době války... Na členských legitimacích Svazu spisovatelů stojí, že sovětským spisovatelem je člověk, který stojí na základně podpory sovětské vlády, účastní se socialistické výstavby a píše.«“

Jako příklad nesvobody uměleckého projevu u nás za první republiky popisuje Mathesius případ mladého malíře a autora knihy Botostroj (psal pod pseudonymem T. Svatopluk). Tomáš Baťa v knize viděl útok na sebe a svou továrnu, podal na spisovatele žalobu, kniha byla „*bez předběžného soudního projednání zabavena a náklad až na málo exemplářů obstaven... A pan Cekota , pravá ruka Baťova, prý pronesl slova, která by mohla být mottem nové knihy o osudech Botostroje: »My už mu to jeho umělecké srdce přejedeme, že se mu nadosmrti odnechce psát knihy.« Taková byla svoboda uměleckého projevu nejen u nás, když se střetl nikoli zájem společnosti se zájmem jedince, ale zájem silného jedince s miliardovým kapitálem se zájmem chudého literáta.*“ Dále Mathesius odmítá výtku tendenčnosti sovětské literatury proti čistému umění. Podle něj vděčí česká literatura podobné tendenčnosti za mnohé, uvádí např. Čapkova díla Bílou nemoc, Matku či Válku s mloky. Obavy, že osud Achmatovové či Zoščenka postihne nějakého českého literáta, Mathesius odmítá: „*Zákroky à la Achmatovová pramení svými příčinami i metodou hluboko ve zvláštních podmínkách sovětské společnosti.*“

V čísle 42 Tvorby se 16. 10. 1946 objevil obsáhlý článek Vladimíra Bernáška *Sovětská ofensiva na frontě ideologie*, jež shrnuje projevy kauze věnované v Sovětském svazu. Bernášek, stejně jako před ním např. Taufer, obhájí rezoluci ÚV VKS(b), když chápe svaz spisovatelů podobně jako kolchoz či průmyslový závod a kontrola je podle něj přirozená. Čtvrtinu článku věnuje citacím z projevu

sekretáře ÚV Ždanova na leningradském aktivu strany. Nejspíše se jedná o citace ze srpnového projevu, které v menším míře již v sprnu přineslo RP²⁹: „*V důsledku druhé světové války zesílily pozice socialismu... To se nelíbí imperialistům... Bojí se socialismu, bojí se naší socialistické země, která je vzorem všemu pokrokovému lidstvu. Imperialisté a jejich ideoví přísluhovači, jejich literáti i novináři, jejich politikové a diplomati, se všemožně snaží pomlouvat naši zemi, vyličít ji v nesprávném světle, pomlouvat socialismus. Za těchto okolností spočívá úloha sovětské literatury nejen v tom, aby ránu za ránu odpověděla na všechny ty podlé pomluvy proti naší sovětské kultuře a proti socialismu, ale musí také směle útočit na měšťáckou kulturu, která se nachází ve stavu marasmu a rozkladu... Byť i tvorba módních měšťáckých literátů, filmových a divadelních režisérů západní Evropy a Ameriky byla navenek oděna v krásnou formu, nepodaří se jim zachránit a pozdvihnout jejich kulturu, protože její mravní základna je prohnílá a rozložená... Sluší se, abychom se my... klaněli před touto kulturou, nebo abychom byli jejími mučedníky? Není pochyby, že naše literatura, zobrazující vyšší společenský řád než kterýkoliv jiný, má právo na to, aby druhé učila nové všelidské morálce... Spisovatel se nesmí dát vléci událostmi, je povinen jít v prvních řadách lidu a ukazovat mu cestu jeho rozvoje. Spisovatel je povinen vychovávat lid a ideově jej vyzbrojit, přičemž je předpokladem, že se řídí metodou socialistického realismu... Potřebujeme, aby naše literatura a naše časopisy nestály stranou od současných úkolů, ale aby naší straně a lidu pomáhaly vychovávat mládež v uchu bezvýhradné oddanosti sovětskému řádu, v duchu bezvýhradné služby zájmům lidu...“*

Bernášek si pak pochvaluje ohlas, který v sovětských literárních kruzích rezoluce vyvolala a krátce též kritizuje nesouhlasné ohlasy v českém tisku, když říká, že v žádném případě není cílem rezoluce někoho házet přes palubu, „*jak by to tak rádi dokázali u nás, žel, i univerzitní »znalci«, již se dosud ještě neostýchají interpretovat sovětské věci po způsobu nezbedných kloučků jen v pojmech »rákoska«, »pardus«, »výprask« apod.*“ Za charakteristický pro diskusi v SSSR označuje Bernášek projev člena předsednictva Svazu sovětských spisovatelů B. Gorbatova na jeho zasedání. Citace z projevu tvoří další čtvrtinu článku. Gorbatov kritizoval dřívější nedostatek ideologické debaty v předsednictvu. Krátce se dotýká i Zoščenka: „*Vzpomeňte, jak to bylo se Zoščenkem: Za jeho knihu »Před*

29 viz v této části práce výše - RP z 29. 8. 1946

východem Slunce« jsme ho kritisovali, jako kdybychom se mu omlouvali. Myslili jsme, že tak s ním jednáme dobře, po soudružsku, a jednali jsme špatně, protože jsme tím přispěli k ještě větším jeho chybám. Ze Svazu je především nutno vytvořit ideové tvůrčí středisko života spisovatelů. I na tom, že až dosud tomu tak nebylo, má vinu Tichonov jako předseda Svazu, ale ovšem on není jediný... Nutno si přiznat, že jsme si nedělali opravdové starosti s prací Svazu. Řeknu více: až do posledního výnosu Ústředního výboru strany jsme si nedělali starosti ani pro špatnou knihu soudruha. »Já jsem přece tu špatnou knihu nenapsal, mne nebudou kritisovat« – tak si to říkali někteří z nás. A ve skutečnosti se ukázalo, že za špatnou knihu odpovídají všichni spisovatelé a především každý člen předsednictva... já i moji druzi musíme pracovat ve svém Svazu spisovatelů, vytvořit z něho skutečnou literárně tvůrčí organizaci a vnést do něho skutečný život, abychom už neslyšeli těch trpkých slov, která nám byla oprávněně pověděna 14. srpna.“ Nakonec Bernášek rezoluci znovu chválí: „Téměř denně možno číst v sovětském tisku zprávy o diskuzních schůzích dělníků, mládeže, studentů v nejrůznějších částech Sovětského svazu, při nichž hlavním předmětem pozornosti jsou věci, souvisící s literaturou, vědou, filmem, divadlem, literárními časopisy. Kritisoje se nedostatečný styk spisovatelů s mládeží, ochablý zájem o literaturu v různých průmyslových závodech, zanedbávání literární výchovy, přítelíčkování mezi kulturními pracovníky, přílišná akademičnost přednášek atd. Je zřejmé, že zásah Ústředního výboru VKS(b) řal do živého...“

Tvorba si v č. 45 ze 4. 11. 1946 stěžuje článkem *Proč Svobodné noviny byly tentokrát nepohotové* signovaném věk na neotištění rozhovoru Alexandra Fadějeva pro ČTK ve Svobodných novinách a Svobodném slovu. Stejně si postěžovalo i RP³⁰.

Jiří Taufer ve Tvorbě č. 46 ze 13. 11. 1946 rozebírá přednášku Alexandra Fadějeva (*Fadějev o sovětské literatuře*) ve Slovanském domě. Kromě myšlenek zveřejných už předtím v RP³¹ píše Taufer navíc: „Zmiňuje se (Fadějev – pozn. DB) krátce o tom, že zahlédl ve Svobodných novinách překlad Zoščenkovy povídky (z časopisu *Leningrad*). Fadějev pravil, že nepokládá za moudré sbírat odpadky ze stolů, za nimiž seděli čeští a slovenští velikáni jako Komenský, Kollár, Janko Král, Štúr –

30 viz výše v této části práce – RP z 1. 11. 1946

31 viz výše v této části práce – RP z 6. 11. 1946

až po Nerudu, Vrchlického a Hvězdoslava, a ruští mistři kultury, počínaje Puškinem a konče Gorkým.“

Poslední informací o kauze, kterou jsem ve Tvorbě našel, je krátká citace z článku Václava Černého z Kritického měsíčníku č. 17-18³², jež vyšla ve Tvorbě č. 2 z 8. 1. 1947 pod titulkem *Tříměsíční trvání pravd Václava Černého*.

3.3 Práce

Deník Práce nelze zcela jednoznačně zařadit do linie Rudého práva, pokud bereme v úvahu též příspěvky Václava Běhouka. Větší váhu však přikládám názoru šéfredaktora Jiřího Síly i spíše nejasnému postoji Václava Řezáče. V potaz jsem vzal též pozdější působení Václava Řezáče.

Diskuzi o kauze v Práci otevřel Václav Běhounek³³ (pod značkou vbk) 29. 8. 1946 článkem *Sovětská literární čistka: „... Tento administrativně politický zásah do leningradských literárních poměrů připomíná administrativně vyřizované spory mezi sovětskými spisovateli v letech třicátých i trvalý nedostatek sovětské literární kritiky. O bližší povaze věci nám není možno se zatím vyjádřit, protože stále platí naše výtka, že nelze ze Sovětského svazu obdržet dostatečnou měrou žádaný literární materiál.“* (ČERNÝ, 1995, str. 342)

Běhounek (opět jako vbk) 4. 9. 1946 přidal zprávu *Čistka v Sovětské kultuře*. Informoval o dalším nařízení ÚV VKS – povinném stažení divadelních her domácích i cizích, které demoralizují obecnost protisovětskou ideologií. Běhounek toto nařízení kritizuje. „... *I zde se opět uplatňuje kdysi již diskutovaný názor, že třídní nepřítel nemá být líčen v kladných barvách, ale ve veškeré své zápornosti. Že to povede ke schematizování a neživotnosti i toporné tendenci, je nasnadě. Že tu hodně zanedbala a že by tu více vykonala přísná literární a umělecká kritika než administrativní zásah a do značné míry nezdravý kulturní izolacionismus, tvrdím v souhlase s těmi, kdo podobné myšlenky na půdě sovětské literatury směle probíjávali již před deseti lety.*“ (ČERNÝ, 1995, str. 373)

32 viz část Linie opozice

33 Medailon Václava Běhouka viz část Stručné portréty účastníků diskuze

6. 9. 1946 se šéfredaktor Práce Jiří Síla (js) omlouvá za Běhounkovy soudy, zmírňuje je či přímo převrací, když ve článku *O čistku v sovětské kultuře* píše: „*Přinesli jsme především informaci o usnesení... Bylo by protismyslné vykládati tuto akci tak, jako by v ní šlo o to, aby napříště byl v uměleckém díle třídní nepřítel výhradně líčen ploše a neživotně jen v černých barvách, nebo dokonce přikládati jí tendenci kulturního izolacionismu, tak se to stalo na tomto místě, usnesení Ústředního výboru usiluje o to, aby umělecká tvorba rozvíjela se v soulase s myšlením sovětského lidu a sovětským zřízením právě tak, jako všechny kladné a pokrokové síly například v režimu lidově demokratickém probíhávají názor neméně správný o potřebě tvorby v duchu důsledně demokratickém. Že tím v obou případech není dotčena svoboda uměleckého projevu, ale naopak, je nasnadě. Demokracie jsou tehdy opravdovými demokraciemi, dávají-li všechna práva demokratům a žádná zpátečníkům.*“ (ČERNÝ, 1995, str. 373-374)

8. 9. 1946 pokračoval na stránkách Práce článkem *Leningradští a my* v diskuzi Václav Řezáč³⁴: „... Tyto zprávy se u nás znamenitě hodily do krámu lidem, kteří si v poslední době vybrali jako zvláštní obor své publicistické činnosti skandalizování a popichování přesněji neoznačených českých spisovatelů, jmenovitě ovšem těch, kteří podepsali tzv. Májový manifest. Spustili při té příležitosti pokřik, požadující na zmíněných spisovatelích, aby se vyjádřili k případu, a naznačovali přímo, že tady by byla vhodná doba vydat nějaké svolání, odsuzující, co se stalo v Leningradě.“ Řezáč označuje případ Achmatovová-Zoščenko jako vnitřní sovětskou záležitost, osobně ho schvaluje a myslí si, že i sovětská kultura se musí připojit k obnově válkou zrušeného státu. Odmítá, že by se čeští spisovatelé měli případem cítit ohroženi, i když píše, že v díle českého umělce se za žádných okolností „*nesmí objevit tendence, směřující proti základním státním idejím*“. Mimo tuto hranici se Řezáč staví za svobodu uměleckého projevu: „... Zbývá ještě velmi mnoho místa na nejvolnější soutěž všech možných uměleckých i myšlenkových směrů... Myšlenkový kvas má u nás volnost, aby se vyřádl po svém, jenomže se, bohužel, zatím dosti neprojevuje...“ Nakonec Řezáč s jistotou tvrdí: „*Až budu psát svou knihu nebo cokoli jiného, nedám si nikým radit ani nařizovat. A vím, že mě pro to nikdo z národa ani odnikud jinud nevytloučí.*“ (ČERNÝ, 1995, str. 409-411)

34 Medailon Václava Řezáče viz část Stručné portréty účastníků diskuze

3.4 Ostatní periodika linie Rudého práva

V **Lidové kultuře** vyšel 18. 10. 1946 článek Jiřího Koláře *Politika a umění*, v němž autor nabádá k širší diskuzi o úloze umělce ve společnosti: „... *Z našich listů tuto událost první komentovala Mladá fronta, druhý den se ozvaly i ostatní listy. Přehlížíme-li dnes, téměř po dvou měsících, vše, co bylo v českém tisku o této věci napsáno, nedá se dost dobře říci, že bylo do celého problému vneseno zásadní jasno. Naopak, normální čtenář, odběratel určitého tisku, ať stranického, kulturně-politického nebo výlučně literárního, musí být vlečen stanoviskem těch, kteří se starali, aby celý problém šikovně nebo nešikovně vtěsnali do linie své politické příslušnosti nebo toho či onoho uměleckého přesvědčení. Staly se přehmaty, označující Achmatovovou jako »gigolovskou básnířku«, ale stejná chyba je, když v úvodu článku, který má řešit tak důležitý problém, nalezneme věty, inspirované kavárenskými klepy. Jak je celá věc živá, to nejlépe dosvědčuje neutuchající křik na všech stranách; chyba, kterou vyčítáme všem, spočívá v přímém zatahování osobních názorů do celé problematiky... Jestliže na dně případu Zoščenko-Achmatovová leží problém umělecké svobody, nesmíme si namlouvat nebo se snažit jakkoliv vymlouvat, že se jím pro nás neotvírá problém svobody člověka vůbec. Také básník bojoval (i když ne tak zjevně jako jiní). Má proto přede všemi on právo na svobodu, neboť on to je, kdo je schopen tuto svobodu zvážit, ukázat její nezbytnou platnost v životě. Jestliže u nás celou otázku řeší ti, kteří konec konců mohou rozhodovat a rozhodují, nebo mají vliv na politickou tvářnost české kultury, je nutné říci, že velká většina těchto lidí nerozumí umění tolik, aby případ nepřivedla ve zmatek. Z umělců se ozval jen Václav Řezáč, ale kde jsou ostatní? Není to záležitost jejich? Mlčí lid, jde-li o jeho věci? Nemlčí!“ (LIDOVÁ KULTURA, 18. 10. 1946)*

Antonín Jaroslav Liehm³⁵ se k případu vyjádřil v **Kulturní politice** 13. 9. 1946 článkem *Leningradští*. Především kritizuje postoj E. Valenty v Dnešku. „... *Zprávy o opatřeních, jež byla v Sovětském svazu učiněna na poli kultury, vyvolala u nás živou diskuzi. Překvapení však nebylo zdaleka tak veliké, jako nepříjemné překvapení dnešních kritiků sovětského stanoviska a »zachránců české kultury« v letošním máji, když si poprvé přečetli Májové poselství českých kulturních*

35 Medailon A. J. Liehma viz část Stručné portréty účastníků diskuze

pracovníků. Od té doby je slabikovali ještě mnohokrát, obraceli jak mohli, ale nakonec jim nezbylo nic jiného, než přiznat, že všechno, co má v naší kultuře nějaké jméno, podepsalo toto prohlášení příslušnosti revolučnímu politickému názoru a myšlence vědeckého socialismu... Příklad Zoščenko-Achmatovová... byl první, zato však tučnou příležitostí k útoku proti pevné kulturní frontě, jež se vytvořila kolem Májového manifestu... především v Dnešku a ve Svobodném zítřku... »Leningradský úder« zastihl tyto a všechny ostatní, kteří, všelijak přistrojeni, táhnou do boje proti české kultuře, dokonale připraveny, vyzbrojeny těžkými zbraněmi typu »svoboda«, »demokracie«, »stranická rákoska«, až po nejnovější a nejpikantnější klípky lehkého kalibru... Je nesmysl tvrdit, že čeští kulturní pracovníci mají formulovat své stanovisko k sovětskému rozhodnutí. Nemáme práva ani důvodu stavět se do pozice soudců k tomu, jak si on, Sovětský svaz, zařídí své věci uvnitř svých hranic a měli jsme už mnohokrát příležitost se přesvědčit, že se málokdy mýlí.“

Liehm připomíná Mathesiovu předmluvu k českému vydání básní Achmatovové z roku 1931, kde je psáno, že sovětská kritika už tehdy vytýkala básničce podobné věci, jako nyní rezoluce ÚV VKS. Dále si všímá zásahu do sovětského divadelního života: „*Dvě z her, o nichž se totiž v prohlášení přímo nebo nepřímo hovoří hrají se, jako donedávna v SSSR, v našich divadlech. Mám na mysli Kaufmannovu hru přišel na večeri v divadle V+W a Maughamův Posvátný plamen v Činohře 5. května. Na obou těchto případech nejlépe vidíme, oč v sovětských »administrativních zásazích« jde. Je to tvrdý boj proti nejpustějšímu kýči, jenž je nám v prvním případě servírován tak, jak je, v druhém pak, jak správně poznamenal Jiří Hájek v úterním RP, ve staniolovém obalu jakési morálky, jež je však v podstatě absolutně amorální a jejíž problematika, tak pěkně propagovaná Němci, známými svou »láskou« ke všemu živému, čpí už hodně zatuchle. A aby ta podobnost byla pro závěry, jež si chceme utvořit, dokonalá: v čele obou divadel, jež k nám dnes tyto hry uvádějí, stojí, stejně jako patrně v SSSR, lidé, o jejichž pokrokovém smýšlení jsme přesvědčeni. A přece bychom jim neměli za zlé, kdyby se tyto hry neobjevily na scénách, v jejichž čele stojí... Je do značné míry vinou kritiky kompromisní, přátelské, jež včas a především dost důrazně neupozornila na chyby básničky jako je Achmatovová, resp. snažila se tyto chyby krýt odkazováním na její mimořádné básnické kvality, že se stalo, co se stalo... Kritika musí vést rovně, neohebně*

a charakterně. Nesmí se bát přiznat, že naše měřítka na umění nemohou být jenom estetická, že umění a kultura vůbec je a bude pro nás stále více zároveň politikem... Chtěl bych nad hrobem splasklé senzace hrdinných bojovníků Slavíka a Valenty popřát nám všem, kteří jsme v plném zdraví přežili, co nejméně přítelíčkářství a přimhuřování očí v kritice. Poněvadž ne prohlášení, ne manifesty a provolání takového druhu, jak po nich volá Dnešek, ale vzdělaná a nekompromisní kritika nám zaručí nejvyšší svobodu československé kultury.“ (ČERNÝ, 1995, str. 392-396)

4. Linie opozice

4.1 Opoziční názory vyjma Kritického měsíčníku

Jasný postoj vyjádřil v **Právu lidu** z 3. 9. 1946 Karel Polák³⁶: „... Tentokrát však rozchází se počín sovětských, v této věci rozhodujících orgánů, s tím, co prohlásil náš první sjezd českých spisovatelů se slovenskými hosty, a zejména, co na něm prohlásila sama hlava státu... Tehdy bylo tedy za obecného souhlasu řečeno, že na naše spisovatele nebude a nesmí vykonávat mocenský vliv ani stranická politika ani stát sám, jakkoliv je i u nás žádoucí, aby se spisovatelé začlenili do výstavby lidové demokracie, a právě proto. Neboť i oni tak spontánně učinit chtějí, hlásíce se k tomu ještě valnou většinou k socialismu, ano k dialektickému materialismu a ke komunismu. Sociální demokraté představují tu sice elitu, ale přesto menšinu – ostatní socialisté se zatím jmenovitě nevyznali a nespočítali ani na svém luhačovickém sjezdu. Zde mluvíme jenom za sebe, za československou sociální demokracii a její kulturní pracovníky, jejíž stanovisko je v programních a proklamovaných zásadách jasné, a proto musí být okamžitě jasné i v praktické aplikaci na případ tak významný... Také nám je tedy jasné, že spisovatel musí být (a konečně vždy je, ať chce či nechce) i spolutvůrcem a snad prvním tvůrcem politickým, který předbíhá příští dobu a určuje ji... Žádáme, aby tato spolupráce a spolutvorba spisovatelů byla úplně svobodná a dobrovolná, aby si sama hledala prostředky a tvary, jimiž by se vyjádřila, a ty ovšem podléhají co nejpřísnější kritice, i politické, co nejpolitictější – nikoli však mocenským zásahům. Naše kulturní organizace je doposud s to i ve svém už hodně zastaralém zřízení vyřídit si zjevy nežádoucí sama, nezájmem jak čtenářským, tak vydavatelským. Tak chápeme svobodu a demokracii, tak chápeme i socialistický humanismus... Nebojíme se ani satiriků ani snůlků, a zejména ovšem budeme i nadále ctít autora, jako je N. Tichonov, jako jsme dávno ocenili proti reakci domácí i světové, a proti bucharinovské kritice sovětské popučiky³⁷ nebo emigranty sovětské, kteří se potom skvěle osvědčili doma v Sovětském svazu za Veliké vlastenecké války. A ovšem vůči

36 Portrét Karla Poláka viz číst Stručné portréty účastníků diskuze

37 popučik (попутчик) = rusky „souputník“, Lev Trockij tak v SSSR od roku 1923 označoval podle mínění strany nedostatečně vzdělané a kvalifikované umělce, popučikem byl i básník Vladimír Majakovskij

našim spisovatelům, pokud nám jejich linie nevyhovuje (a je jich dost, i pokud chtějí být socialisty, a dost těch, kteří nemají co říci, nebo kteří píšou příliš mnoho a vydávají mnoho slabého a zbytečného), budeme postupovat jinak, podle našeho mínění účinněji. Víme, že kdybychom chtěli napodobit v tomto oboru metody sovětských orgánů, které se už pro rozdíl rozlohy a důsledků z toho vyplývajících pro nás nehodí, že bychom zrovna ty spisovatele, kteří se teď poctivě učí na socialisty a jsou jimi zatím jen citově, vehnali do náruče rakci, na kterou nedočkavě číhá světový fašismus...“ (ČERNÝ, 1995, str. 347-349)

Jedním z prvních, kteří důsledně odmítli rezoluci aplikovat na naše poměry, byl také v **Dnešku** v čísle 24 ze 4. 9. 1946 Edvard Valenta³⁸ (*Spisovatel na rozcestí*): „... Sovětský spisovatel, tak bylo řečeno, nesmí psát, aniž si důkladně prostudoval marxisticko-leninskou teorii, aniž jasně pochopil politiku strany... Jednak ze zpráv samých a jednak i z toho, jak jsme poznali sovětské spisovatele, navštívivší kdysi Prahu, můžeme soudit, že toto rozhodnutí postihuje nepříjemně značnou část ruských spisovatelů. Zároveň se hlásí, že spisovatelé se podrobili a slíbili, že se polepší... Nyní budou muset dát i čeští spisovatelé konečně jasnou odpověď na otázku, kolem níž chodíme od převratu jako kolem horké kaše. Nyní budou muset říci povoláná ústa zřetelně, co bude u nás spisovateli a básníku a umělci vůbec dovoleno a co nikoli, co doporučováno a co zatracováno. Jaké stanovisko zaujme Syndikát českých spisovatelů? Jaké početná řada umělců, podepsavších květnový manifest komunistické strany? Jak usoudí ministerstvo informací, jeho jednotlivé sekce, spravované našimi předními umělci, vesměs komunisty? ... Tak se trousí v Praze roh od rohu klepy, že někteří komunističtí spisovatelé upadli ve straně v nemilost pro příliš buržoazní způsob života, vzbuzuje prý nelibost, že příliš hýří na zámku, že nedají rány bez auta, což by bylo ovšem jejich zcela soukromou věcí, kdyby si při tom zároveň nečinili nárok na vavřín spisovatelů, píšících pro lid a sloužících budovatelskému programu. Nebylo také tajemstvím, že veliký básník, rovněž člen komunistické strany, se vyjádřil o činnosti některých takto honosně vystupujících spisovatelů jako o literatuře sterilní. Další zpráva však praví, že tento veliký básník byl v minulých dnech vyloučen z komunistické strany, zatím z její místní skupiny, pro asociální jednání. Čistka prý hrozí pokračovat... Jaká byla u nás v oboru umělecké tvůrčí činnosti a její svobody situace v posledních šestnácti

38 Valentův medailon viz část Stručné portréty účastníků diskuze

měsících? Zhruba řečeno nejasná. Nejméně jasná ovšem hned po převratu. Tehdy dostal vynadáno jeden básník prostě proto, že vydal knížku veršů, kde se zpívalo o lásce a o květinách. Bylo mu vytknuto cosi, že jako nepíše o revoluci, o barikádách, o lidu a o vlasti; zaspal dobu, je fašista a má přinejmenším mlčet. Když vyšly proti tomu v prvním čísle Kritického měsíčníku překlady sovětských budovatelských, vojáckých a vlasteneckých básní, tu bylo i začátečnímu čtenáři, natož básníku, jasno, že úroveň této poezie je mírně řečeno chatrná, i když o její ušlechtilé tendenci nemohlo být sporu.“

Dále Valenta píše, jak se nesmělo říci, že ruská předválečná poezie je na nižší úrovni než česká a že Majakovskij byl u nás vyzdvihován nad Jesenina a Pasternaka jen proto, že psal více o revoluci. Cení si jasného názoru Václava Černého i prezidenta Beneše na úlohu umělce ve společnosti. Mimo jiné také říká: „*Je zajímavé, že týž socialistický deník, který se tehdy vyslovil značně ostře proti prezidentovu soudu, zastává nález zcela opačný, komentoval nyní poslední události leningradské ze všech nejpodrobněji, nezakrývá své nesouhlasící stanovisko; ale týž deník jedním dechem doporučuje v témž čísle, že by filmové sovětské agitce Přísaha, kterou naše kritika přijala chladně, měly být v našich novinách věnovány celé strany, jak se stalo v Sovětském svazu. Je vidět, že leningradský úder nás zastihl dokonale nepřípraveny... Bylo a dosud je u nás zvykem hledět na Sovětský svaz jako na něco nadlidského a tedy i nelidského; nikoliv jako na svět lidí, nýbrž na svět teorií, které nemohou podléhat omylům a tedy ani změnám ani kritice... Zatím ovšem i v Sovětském svazu žijí především lidé, především člověk se všemi přednostmi i vadami, prostě s lidskými vlastnostmi.“* Valenta vysvětluje, že i v SSSR lidé nyní zatoužili po výtvarných technicech a západní kultury, občas dříve po elektrice než po opravě rozbombardované střechy. Sovětské vedení se tedy podle něj rozhodlo upřednostnit to nejdůležitější, onu střechu před žárovkou, i v kulturní oblasti. Odmítá ale přenášet toto rozhodnutí i k nám: „*U nás nebylo ani třeba vychovávat tak velkou část národa od nejprimitivnějšího analfabetismu ke vzdělání alespoň obecnému, neboť rakousko-uherská monarchie byla v tomto směru přece jen daleko osvícenější než carské Rusko, které pojalo nevzdělanost lidu do svého programu. Boj, který musil v tomto směru svádět Sovětský svaz, jsme si odbyli přede dvěma generacemi, a i u nás tehdy kvetlo umění, stojící ve službách vlasteneckých a základně*

vzdělávacích... Posláním našeho umění není tedy dnes už výhradně vzdělávat, vyučovat nebo rozněcovat v nás rozmanité občanské ctnosti, nýbrž, stejně jako na západě, je jeho hlavním cílem onen na žádném řízení nezávislý a ničím nespoutatelný pud po smyslovém úkoji, nazývaném krásou.“ Valenta uvádí jako příklad Nezvalovo apolitické, esteticky silné čtyřverší ze sbírky Hra v kostky. „Vysloví-li se čeští spisovatelé pro analogii sovětského vzoru, budou odhodláni jít do důsledků a dát také vyřadit celou závadnou literaturu? Stáhneme ihned z prodeje nejenom Zoščenka a Achmatovovou, ale také všechny provinilce své? ... Budou snad věnčeni vavřínem jenom erárně-literární posluhové za žalostné školní úlohy, nad jejichž poslušnou slovní i myšlenkovou kostrbatinou vidíme v pozadí zřetelně přísně zdviženou rákosku partajního učitele? Ale nebojme se. Nový Koniáš, který by přišel udělat generální úklid našich knihoven, knihkupectví a hlav, nepřijde. Máme přece dosud v živé paměti Adolfa Hitlera. Odpověď českého spisovatele bude jasná: Nejenom samým chlebem živ je člověk. A v nejhorším si připomeneme slova Josefa Stalina, k nám pronesená, a s nimi jistoty, že nikdo se nám nebude plést do toho, jak si to zařídíme, stejně jako se nepletete my.“ (ČERNÝ, 1995, str. 350-357)

5. 9. 1946 přispěl do debaty Jan Slavík³⁹ ve **Svobodném Zítřku** Případem sovětského satirika: „... Přes to, že se Stalinskou ústavou byl zřízen zákonodárny sbor, volený podle všeobecného, rovného, přímého a tajného hlasovacího práva, zůstává nejvyšší rozhodující instancí Ústřední výkonný výbor Všesvazové komunistické strany, jak ukazuje právě jeho zásah do činnosti Zoščenkovy a leningradských spisovatelů. Zakročil tu orgán, o němž ve stalinské ústavě není ani slova. Ale to právě patří k odchylným rysům sovětské demokracie, uznávající rozhodování politické strany jako prostředek výchovy ke komunismu. Jiná věc, kterou se sovětský demokratismus liší od západoevropského, je absolutní rozhodování Ústředního komitétu bolševické strany ve věcech duchovní kultury. Nelze proti němu vznést protest ani s ním polemizovat. Tak, jak zakročil Ústřední výbor proti leningradským spisovatelům, vystoupil před časem proti sovětským filozofům a historikům. Byly vytčeny jejich bludy a omyly. Redaktoři filozofických a historických orgánů byli zaměněni jinými, a dekretem Ústředního komitétu bylo určeno, jaké filozofické a historické pojetí má býti hlášáno. Filozofové se podrobili

39 Slavíkův medailon viz část Stručné portréty účastníků diskuze.

a také historikové okamžitě zavrhli knihy Pokrovského jako bludné, třebaš patnáct let byl uznáván za autoritu marxistické historiografie. Také v těchto dnech leningradští spisovatelé si pospíšili s pokáním. Na svém shromáždění odsoudili Zoščenko a také předsedu Svazu sovětských spisovatelů Tichonova. A tu jsme opět u případu, pro západoevropského demokrata nepochopitelného. Tichonov byl hozen přes palubu, třebaš ještě před několika měsíci byl vynášen jako vzor pravého, po ideové stránce dokonalého sovětského spisovatele... Jak jsme slyšeli, podle dekretu Ústředního výkonného komitétu bolševické strany, Zoščenko už dávno za války psal škodlivě. Tichonov, jako hlava leningradských spisovatelů, byl již tenkrát odpovědný. Jak bylo možno, že byl před únorovými volbami i v úředním orgánu komunistické strany vynášen jako vzor ideového sovětského spisovatele a vůdce spisovatelů? Mohlo se namítnouti proti dekretu Ústředního komitétu: Proč byl připuštěn za poslance do Nejvyšší rady, když pod jeho vedením Zoščenko dávno tak protisovětsky řádl? Jenže sovětská demokracie tu námitky nezná a nepřipouští. Nejvyšší orgán státu promluvil. Nezbyvá, než se podrobit, odřící se Zoščenko i ostatních, a slíbit, že se napraví chyby.

Ústřední výkonný výbor komunistické strany konkrétně odsoudil Zoščenkovu povídku Případ opice... Obecně však je známo, že Zoščenko s oblibou tepal sovětskou byrokracii, a v poslední době se v leningradských časopisech množily vtipy na rostoucí byzantinismus... Případ Zoščenkův ukazuje, že ani přelomová sociální revoluce neuchrání satirika před vládní rákoskou, troufne-li si píchat do byrokracie... Řetěz těchto pykajících posměváčků začíná už v 18. století Radiščevem. Spolehl se na osvícenost Kateřiny II., která ve svých zákonodárných projektech napsala, že člověk nesmí být trestán za promluvené nebo napsané slovo. Když však se jí dostala do ruky Radiščevova kniha Cesta z Petrohradu do Moskvy, v níž byla mistrovsky vysmívána hrubost, pokrytectví a faleš kliky kolem trůnu, carevna se rozzuřila. Radiščev byl zatčen a odsouzen k smrti. Trest „milostivě“ byl zaměněn vyhnanstvím na Sibiři. V muzeu ruské revoluce v Moskvě portrét Radiščevův zahajuje dlouhou řadu spisovatelů, jež carská vláda ztrestala za napsané slovo. Zachovaly se poznámky, které rozezlená carevna napsala o jeho knize. Nic nedala na to, že Radiščev nazývá satiriky solí země, kterých by si vlády měly vážit. Viděla v něm jen drzouna, šířícího lži a klepy. Neuvědomila si, že opouští hledisko, které k literární činnosti zaujmula na počátku své vlády. To

se sběhlo před 150 lety.“ (ČERNÝ, 1995, str. 389-392)

Na stránkách **Svobodného slova** se diskuze účastnil František Kovárna⁴⁰. Poprvé 8. 9. 1946 článkem *Kultura a politika: „... A jako by Gottwaldovi, dnes lodivodu naší dvouletky, sotva prospěli ti, kdo by se vydávali za jeho nejlepší přátele, ale vnášeli rozkol do národa, právě tak neprospívají našemu osudovému svazku se Sověty ti, kdo neprošli Masarykovou školou a věří, že jen slepá láska je láskou. Kdo máme rádi Rusko, musili jsme ostatně nejen vidět, ale už i čelit zaslepenosti, která zde přímo žene vodu na mlýn reakci... Může-li SSSR růst jen ze svých historických podmínek – a jejich odrazem je čerstvý a nečekaný zásah politiky do kultury – musíme ovšem i my růst z vlastních historických podmínek, z vlastní situace a z vlastního mravního rozhodnutí. proto u nás je a musí být i vztah politiky a kultury jiný. Není záhodno vracet se k nesprávné politické lhostejnosti z první republiky, ale i v politice musí spisovatel, umělec a myslitel zůstat a chtít zůstat svědomím národa. Tak, přesně tak, jak to řekl pan prezident na sjezdu spisovatelů. Být vědomím a svědomím může být ovšem jen někdo, jen konkrétní člověk, každý z nás jen osobně... Proto nesmí nikdo z nás připustit, aby se vlačoval do davu spisovatel, vědec, umělec, aby např. Syndikát překračoval práva odborového sdružení a vydával za nás jednotlivce jakýkoliv projev... Byli bychom špatní socialisté, kdybychom věřili, že si nejsme my, kulturní lidé s politiky rovni... Mají plné právo ptát se nás na naše občanské úkoly, ale i my máme naprosto stejné právo ptát se a měřit jejich práci vlastním svědomím. Nemůžeme se vzdát tohoto socialistického práva na rovnost, neboť bychom zradili socialismus, zaváděli nové poddanství a vraceli se k instituci dvorních básníků nebo dvorních šašků... Tak se právě v těchto dnech ozval v *Právu lidu*⁴¹ rozhodný hlas proti nadpráví politiky nad kulturou. A v ministru Drtinovi⁴² našel se i praktický politik, který, tuším že první, výslovně žádal, aby si kultura uchovala svobodu i v politice a vyslovil přesvědčení, že kulturní pracovník splní své poslání i v politické straně jen tehdy, zůstane-li nad stranou a bude-li mít odvahu a sílu stát i nad politikem, neboť politika nemůže nebyť součástí kultury a spolu s ní nepodléhat konečnému soudu*

40 Medailon Kovárny viz část Stručné portréty účastníků diskuze

41 míněn Karel Polák 3. 9. 1946 – viz v této kapitole výše

42 Prokop Drtina (1900-1980) byl v letech 1945-1948 ministrem spravedlnosti za Českou stranu národně socialistickou. Často hájil nezávislost justice a kultury proti snahám KSČ je ovládnout. V roce 1947 byl na něj a další dva nekomunistické ministry spáchán pokus o atentát (tzv. Krčmaňská aféra). V padesátých letech vězněn komunistickou justicí. Podepsal Chartu 77.

svědomí... Zatím bychom však zejména rádi slyšeli, aby se takových závazků od politiky a politiků domáhali sami spisovatelé, umělci, vědci a myslitelé. Kdyby totiž politikům – ať za mísu čočovice šli ze strachu – uznáním neomylnosti jejich dogmat či názorů podpisovali směnku *in bianco*, podpisovali by ortel nad socialistickým právem vlastní rovnosti...“ (ČERNÝ, 1995, str. 357-360)

Druhý článek *Zákon nebo zvuče* napsal Kovárna do **Svobodného slova** 15. 9. 1946: „... *Vůbec nejde především o leningradský případ, kterého se jedinci zastali a který byl druhým náhlým mementem... Nám jde a může jít jen o to, jaký je a jaký má být u nás vztah kultury a politiky... Bude kulturního pracovníka stejně jako politika vázat zákon, který si oba dají? Nebo bude mít u nás politik volnost zasahovat administrativně do kultury? Tak zní otázka zásadně a není vyvolána zbytečně a marně. Právě debata totiž ukazuje, že jsou straníci obou metod, i metody administrativního zásahu, která je neslučitelná nejen s demokracií, ale i vlastním smyslem socialismu. A protože přívrženci nedemokratické a nesocialistické metody nemluví jasně a místo odpovědi jsou nakloněni častovat tazatele raději nadávkami, je nám líto, ale musíme se ptát znovu a vytrvale... Tak nám např. ani projev, podepsaný značkou a provázející statečný článek Karla Poláka v *Právu lidu*, neřekl, jak se staví k právu strany a politika mimo zákon zasahovat do kultury... Stejně neodpověděl v *Práci* ani Václav Řezáč... My volíme zákon, my chceme zákony. Zákony, jež založí a zajistí socialistickou cestu k beztržní společnosti, ale zákony... Z toho důvodu a bez škodolibého poukazování na leningradský případ miníme pro domo sua pokračovat a nepřestaneme se zde nebo ve Svobodném zítřku ptát do té doby, dokud se nám nedostane odpovědi. Výchovné a závazné odpovědi, výchovného a závazného ujištění, že bude zákon vázat nás jako politiky, že nám zákon zajistí a umožní plnit naše úkoly, že nás zákon ochrání před poddanstvím, které by nepřestalo být poddanstvím jen tím, kdyby je místo Metternicha nebo Bacha prováděl někdo našeho původu, někdo, kdo by se dokonce sám pokládal za socialistu.“ (ČERNÝ, 1995, str. 360-362)*

Jan Wenig svůj názor vyjádřil ve **Světě práce** 12. 9. 1946. V článku nazvaném *Svoboda spisovatelského projevu* odmítá podobné politické zásahy do naší kultury. Nejvíce se opírá o Benešův projev ze spisovatelského sjezdu, navíc pak dodává: „*Nechceme v literatuře jenom zrcadlení... dějů, nechceme jen burcuující stavitelská*

hesla, chceme také velký nebojácný postoj, chceme i odpovědné zamýšlení nad hlubšími příčinami doby, nad jejími nemocemi, chceme, aby je literatura léčila podle jejich původu, a ne jen podle příznaků. Snad se teprve dnes někde rodí velký autor této doby, snad to, co v ní kvasí, bude teprve v příštím desetiletí zhodnoceno. Ale co už dnes chceme, je vyšší postoj vůči celému životu nás všech, chceme vylákat literaturu z paséistických zákoutí stranických selanek, z onoho spolehlivého hrani na nástroje, bohužel až příliš bezpečně ovládané, chceme ji vylákat na ostrý vzduch. Stojíme na prahu dvouletého plánu. Už dnes cítíme, kolik se kolem něho namluvilo, kolik se kolem něho, kromě skutečných pracovníků, rojí řemeslných řečníků, těch, kterým Dumas říkal »faiseurs des mots«⁴³, a kteří dovedou na téma »dvouletka« rozvinout celý ohňostroj lesklých a prázdných frází. Mezi nimi není místo pro spisovatele. Ten musí říkat, co je dobré a co je špatné; je to nejen jeho právo, ale i povinnost... Musíme si totiž přiznat hořkou skutečnost, že naše dnešní literatura konec konců by ani nepotřebovala podobných zákroků jako sovětská. Rezignovala na všechna svá nazadatelná práva, neburcuje novým slovem, nebojuje proti stinným stránkám, které jsou, nepozvedla hlasu proti přepolitizování na mnoha místech. Spoléhá na virtuozitu formy a únosnou tematiku, vydává manifesty místo knih. Nemáme humoru, který by tepal, a pokud tepe, tepe jen ta místa, odkud nečeká protiránu. Jediný humoristický časopis⁴⁴ se specializoval na vtipy proti jedné polovině Národní fronty, proti šmelinářům a proti reakci, jako kdyby nebylo tolik jiných vděčných polí. Nemáme ani toho Zoščenka, jehož humor byl celkem mírný – to si přiznejme! Pokud máme humor, je laciný, hrozně laciný. Proberte si jen těch pár humoristických knížek, které u nás vyšly! Humor dřevní a humor konjunkturální – to jsou jediné dvě specie dnešní české humoristiky...“ (ČERNÝ, 1995, str. 362-365)

V **Cíli** 13. 9. 1946 vyšel článek J. Veltruského *K případu Zoščenka a Achmatovové*: „...Jedni schvalují, druzí odmítají, ale v čem jsou všichni zajedno, je zřejmá rozpačitost, která nedovoluje podívat se na věci zpříma a nazvat je pravým jménem. Jak taková rozpačitost uzavírá přístup k pochopení smyslu celého případu, ukazuje nejlépe článek dr. Jana Slavíka ve Svobodném zítřku č. 36, kde autor ze zásahu

43 *faiseurs des mots* = slovotepci, „kecalové“ (francouzsky)

44 Nejspíše jde o časopis *Dikobraz*, vycházející v letech 1945-1989. Spoluzakladatelem byl Ondřej Sekora, který mimo jiné v roce 1946 ilustroval české vydání *Zoščenkova Psiho čichu*. Po roce 1948 časopis nástrojem propagandy KSČ.

proti Zoščenkovi vyvozuje specifické znaky sovětské demokracie a zároveň zařazuje Zoščenka do dlouhé doby perzekvovaných satiriků z doby carismu... Pravý opak je pravdou. Jednak není zajisté celý případ typickým projevem sovětské demokracie, nýbrž naopak typickým zásahem diktátorským, a za druhé se diktátorské zásahy sovětské moci dějí zajisté v zájmu někoho jiného než diktátorské zásahy ruských carů. Zaměňovat obě věci by znamenalo nevidět rozdíl mezi Sovětským svazem a carskou říší. Nelze ovšem popírat, že dnes mnohé činy sovětského státu k takovému omylu přímo svádějí. Vždyť jsme každou chvíli svědky toho, že se obnovují instituce, které před třiceti lety revoluce smetla... Proč se však objevilo v našem tisku tolik rozpačitosti v posuzování zásahu proti Zoščenkovi a Achmatovové? ... Neboť málokdo u nás je zvyklý sledovat politické dění do všech podrobností a přikládat váhu i drobným zprávám. Jinak byli bychom už delší dobu pozorovali, že v Sovětském svazu dochází k různým přesunům, které všechny mají společné pozadí... Vedení státu a strany dává přednost spíše optimistickým prognózám a autoritativnímu rozhodování o prostředcích k jejich uskutečnění... Nezapomínejme, že právě revoluce a nastolení sovětského režimu přinesly ruskému životu západní civilizaci a kulturu: marxismus, odstranění analfabetismu, elektrifikaci atd. I když u nás kdekdo hází pojmy »západ« a »východ« s nesmírnou lehkostí, je zřejmé, že pro Sověty není rozhodování v tomto směru bezvýznamné a rozhodnou-li se uzavřít západním vlivům, neděje se tak pro nic za nic, nýbrž jen v případě krajní nutnosti.

Podíváme-li se v této souvislosti na usnesení ÚV VKS(b), je zřejmé, že i k omezování svobody tvoření se přistupuje jen v případech krajní nutnosti. Vždyť právě svoboda tvoření je největší zbraní socialismu na poli kultury, protože teprve socialismus může dát umění a vědě svobodu, která jde do důsledků, a umožnit tak rozkvět, jakého nemůže kultura dosáhnout v kapitalismu, kde i umělecké a vědecké dílo je zbožím. Že má sovětská literatura po této stránce ještě hodně co dohánět a že má hodně daleko k tomu, aby byla »nejvyspělejší literaturou na světě«, o tom se může dnes při spoustě překladů přesvědčit každý čtenář. A co se tkne »bezideovosti« či »estetství«, které se v rezoluci zakazují, stačí vzpomenout na futuristu Chlebnikova. To byl básník, který tvořil »umění pro umění«. A přece svým dílem nepřímo přispěl k politickému úsilí svého lidu, neboť se nepřímo zasloužil o vypracování té básnické metody, jejíž účinnost a vysoká umělecké

hodnota byla Majakovským postavena do přímých služeb revoluce... Je u nás ovšem dostatek »proroků«, kteří hlásají, že socialismus spočívá právě v omezování svobody, např. svobody tisku, že svoboda, tak jako s liberalismem vzešla, musí s ním také zajít... jsou to nevědomí dědicové fašistického jedu, kteří budou z jeviště dějin smeteni spolu s těmi »proroky«, kteří hledají východiště v rozmetení mohutných výrobních sil, které rovněž uvedl v život kapitalismus...“ (ČERNÝ, 1995, str. 365-372)

V **Národním osvobození** se 8. 9. 1946 vyjádřil k počínající diskuzi v českém tisku František Götz (pod signaturou G.) článkem *Odras událostí na sovětské kulturní frontě v české literatuře*. Götz v podstatě schvaluje zákaz divadelních her („Ty západní hry, které se uvádějí jako vadné, jsou většinou bezvýznamné konverzačky a senzační komedie bez hlubšího básnického jádra – těch opravdu není škoda.“), zároveň ale upozorňuje na případ poezie Achmatovové jako na mnohem komplikovanější, i když odmítá její vyloučení odsoudit: „... To, co z její starší produkce známe, ukazuje na básniřku, která žije moderní civilizační skutečnost s podivným smutkem, jenž pochodí z rozporu reality a duše, která se civilizaci nedovede plně přizpůsobit... to je cosi jako třeba naše poezie úzkosti a smrti z doby před druhou světovou válkou, kultivovaná lyrika smutku a duchového neklidu, hodně blízká západní lyrice dnešní duchové krize, blízké nihilismu. Těchto tónů je evropská poezie plná. Právě proto z hlediska západního, přes všechn socialistický přerod stále ještě individualistického, se ukvapeně soudilo, že zde byla porušena umělecká svoboda. Ale ovšem sovětské stanovisko je zcela rozdílné... Tam je básník členem kolektiva, třídy, státu, národa, a je zcela uvědoměle objektivním činitelem historickým, vyjadřujícím obecné síly doby a spolutvořícím historickou situaci chvíle, je exponentem velkých nadosobních energií a má tedy úkoly a velkou odpovědnost před kolektivem. Ale ovšem třeba dodat, zůstává i tak člověkem a jsou chvíle, kdy je prostupován smutkem, neklidem a zoufalstvím, kdy nesoulad mezi objektivním světem civilizačním a duší, která se mu ještě plně nepřizpůsobila, vede k poezii osobní, která je – sociálně hodnoceno – negativní. Ve chvíli duchové mobilizace pokládají v Sovětech takovou poezii za rozkladnou a tedy nebezpečnou. Kladou na básníka přísrný požadavek, aby vnitřním vývojem zůstával v úplné shodě s rozvojem civilizačním a sociálním, aby jeho duši narostly nové orgány, které by odpovídaly novým skutečnostem vnějšího světa. Z našeho hlediska se zdá, že by

se měl dát ventil i těmto citům a stavům, které nejsou ojedinělé. Ale ovšem – neznáme vnitřní život v Sovětech do té míry, abychom mohli pronést bezpečný soud, zvláště když ani neznáme celou poslední lyrickou produkci Achmatovové.“ Podobný zásah u nás Götz odmítá: „... Dnešní vědecký socialismus položil velký důraz na národní charakter kultury. Naše slovesná kultura měla už od Tyla, Němcové a Havlíčka revolučně sociální charakter... Nemůžeme dobře kritizovat sovětské poměry literární, poněvadž je neznáme. Můžeme však stejně odhodlaně hájit své pravé české kulturní kořeny, jako to dělají v Sovětech a jako to dělají např. socialisté francouzští. To je naše pravá kulturní povinnost.“ (ČERNÝ, 1995, str. 406-409)

4.2 Kritický měsíčník

Šéfredaktor Kritického měsíčníku (dále KM) Václav Černý deklaroval 12. 9. 1946 (č. 14 -16), že se nebude vůbec vyjadřovat k rezoluci ÚV VKS, nýbrž pouze k debatě, která bude následovat v českém tisku: „*»Budete reagovat, že ano!?*« *Tuhle otázku mně od chvíle, kdy jsem se koncem srpna dotkl zase pražské dlažby, klade kdekdo mne potká. Nač? Nu přece na zprávu o pardusu, jež centrální výbor ruské komunistické strany udělil 14. srpna t. r. spisovatelům Zoščenkovi, Achmatovové a Tichonovovi, odnímaje jim, a pravděpodobně i jiným, možnost uměleckého projevu, protože nevyhovují politicko-tendenčním potřebám strany a státu. Nuže, nebudu reagovat, holoubkové! Neboť jsem už reagoval. A to dokonce dřív, než se událost stala. Celá má práce od května minulého roku a prvního slova, jež jsem zase mohl pronést, směřovala dokonce jen k tomu, abych vpravil do českých mozků takovou představu socialismu, v němž by se u nás podobná věc přihodit nemohla. Na něco však budu reagovat, to vám slibuji. Budu reagovat ne reakci, kterou tento velmi truchlivý příběh vyvolá u našich kulturníků. Neboť nemůžeme, bohužel, zamezit, aby si Rusové vedli, jak si vedou, i když toho upřímně litujeme a cítíme jejich věci jako svoje. Ale nikdo nám nezakáže, abychom doma neříkali našim poskokům poskoci a lokajství nazývali lokajstvím.“ (ČERNÝ, 1995, str. 132-133)*

Nejdůležitějším článkem z KM ke kauze a nejobsáhlejším z článků případu věnovaných vůbec je právě ona reakce Václava Černého na ohlasy v českém tisku. Vyšla pod titulkem *Sovětská čistka, česká kocovina a leccos jiného* v KM č. 17-18 z 31. 10. 1946. Přestože Černý předtím deklaroval, že se nebude čistce v SSSR věnovat, dotknul se i jí, ale poté komentuje české ohlasy: „*O čistce, kterou mezi umělci provádí sovětská komunistická strana od konce srpna, aniž ji dosud skončila, mluví již celý svět. A nepodiví se tomu nikdo, uváží-li téměř již mučivou délku justifikování, počet a významnost postižených a stále rostoucí číslo kulturních oblastí, jichž se proces týká... dochází na... skladatele Šostakoviče, jenž... podléhá vlivu Igora Stravinského, umělce »nezdravého«, neboť »bez vlasti«(!), ó, kam ses poděla, internacionálo! ... Tato čistka má také své rysy groteskní, a zvláště ten, že ačkoliv je prováděna tak hlučně a okázale a s úmyslem tak zřejmě demonstračním před tváří světa, je přitom světu poskytnuto tak málo skutečně platného materiálu k opravdovému posouzení jednotlivých případů – ovšem kromě sumárních rozhodnutí a »ortelů« těch politických výborů, jež jsou poslední estetickou a kulturní soudní instancí, - že svědomitý a nestranný člověk, jemuž byla odepřena možnost přesvědčit se, vskutku se raději zdrží závěrů a nanejvýš si postěžuje s Václavem Běhounkem, opakujícím (v Práci z 29. července [omyl Václava Černého, jde o vydání Práce z 29. srpna – pozn. DB]) právem svou starší »výtku, že nelze ze Sovětského svazu obdržet dostatečnou měrou žádaný literární materiál«. Veletrapné ač příznačné je, že ti, kdo by tím vším materiálem měli svobodně a úplně disponovat a hrát vůbec u nás úlohu nezasvěcenějších znalců a šířitelů sovětské literatury, totiž naši komunisté, toho mají a vědí – jako obyčejně – méně než ostatní, což jim nebrání, aby – jako obyčejně – s nedůtklivostí nepoučených poučovatelů nementorovali živého mrtvého a v chórku nepěli, jak zákony jim káží, že je všechno v nejlepším pořádku a že je hnusným zpátečníkem každý, kdo nad ruskou čistkou kroučí hlavou, kdo se na ni ptá... Bylo např. třeba leningradských událostí, abychom se (v Tvorbě č. 41 z 9. října) od jednoho a téhož schvalovatele⁴⁵ čistky zároveň doslechli, že Zoščenkova satira v inkriminovaných Příhodách opice, zdá se, sovětského člověka »víc uráží než očišťuje«, ale on že Zoščenkovu povídku ještě nedostal a nečetl – tj., dodáváme prostě ale přesně my: že tedy vůbec neví, o čem mluví!“*

45 „schvalovatelem“ je Bohumil Mathesius – článek viz část Linie Rudého práva

K otázce nedotknutelnosti kultury politickými zásahy se Černý staví jasně, když říká, že „*popíráme právo kterékoliv politické moci zasahovat násilím do svědomí a díla kulturního tvůrce, jsou-li toto dílo a toto svědomí poctivé*“. Odmítá opět ale jakkoli kritizovat rozhodnutí ÚV VKS (i když tak nepřímou v úvodu článku činí): „*Věřím, že sovětský režim postupuje tak, jak činí, v duchu vědomé oběti, ukládané si volky nevolky, a ne v jiném. A ujišťuji vás již zde, čekáte-li snad opak, že z mých úst nevyjde slůvko, jež by zlehčilo nebo pomluvilo rozhodnutí bolševické strany ruské.*“ Černý chválí ty novináře, kteří se vyjádřili proti napodobování sovětských praktik u nás: „*Je ke cti českých spisovatelů, že toto – třeba ne vždy stejně – u nás bylo řečeno. Karel Polák v Právu lidu z 1. září t. r. ..., Edvard Valenta v Dnešku č. 24 z 5. září, František Kovárna ve Svobodném slově z 8. září a 15. září, Jan Wenig ve Světu práce z 12. září a J. Veltruský v Cíli z 13. září velmi přispěli k vyjasnění kulturní situace u nás a nikdo, i když sebehýřivěji a sebenervózněji okolo sebe střílí titulem »reakcionář«, jim nevezme zásluhu pevného stanoviska, jež je v našem opatrnickém kulturním zmatku opravdovou slávou.*“ Ostře naopak kritizuje komunistické mluvčí k případu: „*... Je ovšem pravda, že úloha formulovat a snad dokonce i určit komunistické stanovisko ke kulturním otázkám, jež se naskytanou, padne u nás jaksi automaticky vždy na bedra skupinky lidí, kteří jsou vůbec největšími primitivy našeho kulturního života, pouhými různěčkářskými omílači frází, střiženými identicky podle jedné a téže pusté a výhradně agitační fazonky... Oni toho doopravdy o ruské čistce vědí v prních dnech stejně málo, jako my a doufají, že zůstane na Achmatovové a Zoščenkovi, což by dovolilo záležitost zbagatelizovat a její smysl prostě popřít: a tak se – dva dny po Běhounkově stížnosti na ruský kulturní izolacionismus – dovíme dne 6. září v Práci od J. Síly, že mluvit o sovětském kulturním izolacionismu je »protismyslné«, kterýžto šéfredaktorský nos, uštědrěný z poučeně vševědoucí výše člověku, který toho o sovětské literatuře z nás všech ví dnes u nás pravděpodobně nejvíc, je provázen přímo prorockým tvrzením, že čistkou »není dotčena svoboda uměleckého projevu, ale naopak(!); za to naopak se titul novin, kde to stálo, do dnešního dne červená. Jiří Taufer vám v Tvorbě ze 4. září rozdrtil kriticky Zoščenka a Achmatovovou, neboť o literární kritiku ještě běží, že ano, a ujistí vás, že se ruský zásah do kultury vůbec neudál pouze aministrativně, zvnějšku literárního života, nýbrž naopak, zvnitřku jeho, neboť přece zasáhl ústřední výbor strany, co chcete tedy ještě! A za týden, v téže Tvorbě z 11. září, vám vyloží s logikou, z níž se točí hlava jako*

po nejopojnějším víně, v jednom a téže článku, že bojovat za svobodu umělcovy tvorby znamená bojovat za jeho »izolaci a indiferentnost«(!)... Aby pak byly takto přesvědčivě zasaženy všechny vrstvy čtenářské, rozepsal se k věci i pro potřebu šestiletých Jiří Hájek, jenž v Rudém právu z 8. září svého sice nepřidává nic, odvolává se na Taufra, ale v dětinství přímo vrnivém alespoň in effigie usmrcuje Slavíka a Valentu... A. J. Liehm se pere s věcí v Kulturní politice ze 13. září opravdově, ale nechává stranou vše, v čem vidíme české její meritum. Nad Ladislavem Štollem (v Tvorbě z 18. září) máte dojem, že chce závodit s Jiřím Hájkem: řeči páté přes deváté... A vedle těchto výkonů, spíše poslušenských, dva projevy s rozpačitou tváří dobré vůle: Götzův v Národním osvobození z 8. IX, kde se sice slova »umělecká svoboda« vyskatují jen v skromničké jedenkrátosti, a to ve výroku, že považovat sovětskou čistku za porušení umělecké svobody je »ukvapené«; následuje však zdůrazňování »národního charakteru« naší kultury... Bohumil Mathesius v Tvorbě z 9. X... nakonec prohlašuje, že netřeba se českým literátům bát osudu à la Achmatovová, neboť běží o zákroky specificky ruské... Což je, při všem občasném mathesiovském střelení vedle, slovo opravdové a slovo kulturního poctivce! ...“ Na závěr své stati Václav Černý chválí Václava Řezáče za článek Leningradští a my z Práce z 8. 10. mj. za to, že „měl odvahu promluvit, i když polovičatě“. (ČERNÝ, 1995, str. 133-142)

Jako poslední se v KM vyjádřil k jednomu z ohlasů Kamil Bednář. V příspěvku Šaldův meč a Štollův špendlíček z 31. 10. 1946 (KM č. 17-18) se brání proti tvrzením L. Štolla z 38. čísla Tvorby⁴⁶, jakými Štoll Bednáře napadl: „... Štoll píše, že jsem za ním v r. 1937 přišel a nabízel mu báseň pro »Tvorbu«. Báseň vyšla později v »Prvních knížkách«, redigovaných Fr. Halasem...“ Bednář uvádí celou inkriminovanou báseň Na konec země a dodává k ní: „Každý vidí, že jde o verše varovné, vyjadřující pocity člověka, jenž vidí přicházet neodvratnou katastrofu. Od r. 1937 se ta báseň stala téměř skutečností, a kdo ji čte dnes, vidí, že jí na aktuálnosti jen přibylo. O básni pak Štoll ještě dnes soudí, že její verše jsou »produktem morbidní pesimistické nálady, plny tajemství, zkrátka křečovité mozkově fantomatický odlesk tehdejších událostí«. Slušná ukázka, jak tupě lze někdy básně vykládat!“ Bednář pak popisuje, jaké protisovětské nálady v básni v r. 1937 Štoll „odhalil“ („Ve verších »zástupy se propadají« až k veršům »beze

46 článek podrobně popsán v části Linie Rudého práva

smyslu« byla prý skryta narážka na popravy při tehdejším moskevském procesu s trockisty!“) a vysmívá se těmto odhalením i Štollově postoji ke svobodě uměleckého tvoření: „Ale ty, básníku, nemáš-li s Ladislavem Štollem nervy špagátové tloušťky a máš-li v hrudi něco tak »pesimistického«, jako je úzkost lidského srdce, pak podléháš »politické« kritice a právě na tobě bude demonstrována oprávněnost náhubku, který by Štoll tak rád tiskl k ústům českých umělců vůbec.“ Bednář si myslí, že „Ladislavu Štollovi by pak mohlo alespoň trochu vrtat hlavou, proč mně, »protektorátnímu« básníkovi, musila protektorátní policie zabavit Knížku »Rok«.“ Zcela pak Bednář odmítá Štollovo odvolávání se na F. X. Šaldu: „L. Štoll právě nad touto básní (Na konec země – pozn. DB) klade nám otázku: »Má politik nebo nemá právo zasáhnout v takovém případě do sféry poezie?« A samozřejmě si hned toto právo dává, dovolává se při tom... T. G. Masaryka! Velká, podivuhodná věc je ta »politická kritika«, kterou vynalezl L. Štoll, dovolává se docela bezostyšně i F. X. Šaldy, jako by tento velký demokrat kdy věděl o dvojí politice, obyčejné a »politické« ve Štollově pojetí! ...“ (KRITICKÝ MĚSÍČNÍK, 31. 10. 1946)

5. Stručné portréty účastníků diskuze

Tato kapitola obsahuje encyklopedická data o nejdůležitějších účastnících československé diskuze o případu Achmatovová-Zoščenko a stručné shrnutí jejich role v ní. Osobnosti jsou uvedeny v pořadí podle strany, kde se v práci poprvé citují jejich příspěvky. Biografické údaje jsem získal ze slovníků uvedených v seznamu použité literatury.

Jiří Hájek

Marxistický literární kritik a historik se narodil v roce 1919 v Pacově. Od mládí měl silné levicové cítění. Na FF UK studoval od r. 1938 češtinu a francouzštinu, roku 1939 byl v souvislosti se 17. listopadem 1939 zatčen a do dubna 1942 vězněn v koncentračním táboře Sachsenhausen. Po svém propuštění až do osvobození pracoval jako úředník, působil však zároveň v komunistickém odboji. Po válce studoval a zároveň působil jako redaktor Rudého práva a Tvorby. Po ukončení studia v roce 1949 se záhy uplatnil na významných kulturněpolitických postech. Řídil postupně nakladatelství Mladá fronta, měsíčník Plamen a obnovený týdeník Tvorba. V roce 1977 byl jmenován profesorem na katedře dějin umění a estetiky FF UK. V souboru esejí *Mýtus a realita ledna 1968* kritizoval období tzv. Pražského jara. Zemřel v roce 1994 v Praze.

Hájek odmítal kritiku leningradského případu, naopak zásah na stránkách Rudého práva chválil. Jeho jasný postoj dokumentují slova: „*Hrát si na »umění mimo čas a prostor« mohou dnes opravdu jen mrtví. Budiž vám země lehkou, pane Slavíku a Valento!*“ Svoje studie o úloze umění v socialismu shrnul v roce 1946 do titulu *Generace na rozhraní*.

Jiří Taufer

Komunistický básník a překladatel se narodil v Boskovicích v roce 1911. V letech 1932-1937 studoval práva na Masarykově univerzitě v Brně. Během studií

se věnoval publicistice a psaní poezie. Jeho poezie se z avantgardních počátků vyvinula v levicově angažovanou. V roce 1933 byl poprvé ilegálně v SSSR a v té době také vydával radikální tiskoviny. Spoluzaložil levicové sdružení umělců Blok a redigoval jeho periodikum U. V červnu 1939 emigroval do Polska a pak do SSSR, kde pracoval v moskevském rozhlasu a později v redakci tamních Československých listů. Uvěřil v dokonalost stalinského zřízení. Po válce spolu s L. Štollem obnovoval časopis Tvorba hlásající komunistickou ideologii. Od roku 1948 vystřídal různá vysoce postavená místa, v letech 1956-66 byl spisovatelem z povolání. Překládal hlavně z ruštiny. V letech 1966-71 byl velvyslaneckým radou v SSSR. Zemřel v Praze roku 1986.

Taufer na stránkách Tvorby tvrdě kritizoval postižené sovětské spisovatele a jejich „nezvané advokáty“ na stránkách československého tisku. Dá se označit za nejvýraznějšího mluvčího linie Rudého práva a za protipól Václava Černého.

Ladislav Štoll

Marxistický literární kritik a publicista se narodil v Jablonci nad Nisou roku 1902. Maturoval na obchodní škole a po ročním obchodně-dopravním kursu nastoupil v roce 1921 jako úředník do Živnostenské banky. Od roku 1934 až do jejich zastavení působil v Rudém právu a Tvorbě s přestávkou, během níž byl vyslán do Moskvy s pověřením pracovat na překladech Marxových a Engelsových děl. Za okupace byl úředníkem v Maizeně. Od roku 1946 až do smrti členem ÚV KSČ. Jeho referát *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii* z roku 1950 odstartoval v české literatuře nechvalně známé období 50. let. Řídil několik komunistických kulturněpolitických institucí.

Štoll měl na případ jasný názor člena KSČ. Nečekaně se pustil do Kamila Bednáře, jehož tvorba za protektorátu byla podle něj zralá na podobný zásah ze strany vlastenců, jako byl zásah ÚV VKS(b) proti Zoščenkovi a dalším. Prosazoval politickou kontrolu kultury, v budoucnu ji také sám často vykonával.

Bohumil Mathesius

Básník, překladatel, literární historik a kritik se narodil v roce 1888 v Praze. Vystudoval češtinu a francouzštinu na FF UK v Praze. První světovou válku prožil na srbské a italské frontě. Za první republiky pracoval jako redaktor např. v Literárních novinách. Působil ve Společnosti pro kulturní a hospodářské sblížení s Ruskem. Roku 1945 se stal profesorem ruské a sovětské literatury. V poezii jej nejvíce proslavily přebásněné staré čínské básně *Zpěvy staré číny* z roku 1940. Zemřel roku 1952 v Praze.

Mathesius přeložil do češtiny básně Anny Achmatovové. O předmluvu k tomuto překladu se opíral i ve svém názoru na rezoluci ÚV VKS(b). Podle Mathesia se do nové epochy lyrická poezie Achmatovové nehodila. Stejně tak u Zoščenkova díla neviděl Mathesius žádný posun, který by byl v sovětském prostředí žádaný. Proto s rezolucí souhlasil. Dále upozorňoval na to, že ani za první republiky u nás neexistovala úplná svoboda umělecké tvorby.

Václav Běhounek

Literární kritik a historik se narodil v Lounech roku 1902. V roce 1923 vystudoval Státní školu knihovnickou, v letech 1942-42 byl archivářem a knihovníkem Akademického domu. Poté byl až do konce války vězněn. Od roku 1945 byl redaktorem deníku Práce, na jehož stránkách kritizoval sovětské zásahy do kultury. Jeho názory se však redakce snažila omluvit. Běhounek přesto jako sociální demokrat podporoval únorový převrat. Zemřel v Praze roku 1980.

Václav Řezáč

Novinář, divadelní kritik a prozaik se narodil jako Václav Voňavka roku 1901 v Praze. Prožil těžké dětství. Po absolvování reálky si v letech 1919-20 doplnil abiturientský kurs při obchodní akademii a do roku 1940 pracoval jako úředník na statistickém úřadě. Poté se stal redaktorem Lidových novin, v roce 1945 odešel do deníku Práce. V letech 1949-56 řídil nakladatelství Československý spisovatel, díky čemuž měl nemalý podíl na okleštění české literární tvorby. Psal kritiky

i drobné epické práce pro mnoho časopisů. Je autorem psychologických románů Černé světlo (1940) nebo Svědek (1942). Po převratu v únoru 1948 psal budovatelské angažované romány. Roku 1956 spáchal v Praze sebevraždu, možná k ní přispělo i odhalení tzv. kultu osobnosti v SSSR.

Řezáč nekritizoval zásah v SSSR, ale odmítal přenášet podobné způsoby politického řízení kultury do československých poměrů.

Antonín Jaroslav Liehm

Filmový a literární kritik a politik se narodil v Praze roku 1924. V roce 1945 založil spolu s E. F. Burianem levicový týdeník Kulturní politika, v němž působil až do jeho zákazu v roce 1949. V témže roce absolvoval studia Vysoké školy politické a sociální. Pracoval na ministerstvu zahraničí a v zahraniční redakci ČTK. Od roku 1961 působil v redakci Literárních novin, kde se věnoval filmu. Roku 1969 organizoval přehlídku nové tzv. vlny českého filmu na festivalu v Cannes. Nevrátil se a zůstal v emigraci. Spolupracoval s exilovým časopisem Listy a inicioval vznik evropského kulturního časopisu Lettre internationale.

Liehm na stránkách Kulturní politiky odmítal velkohubá prohlášení o svobodě umělecké tvorby, která považoval na rozdíl od Slavíka či Valenty za zbytečná, a horoval pro kvalitní uměleckou kritiku, která by vše vyřešila jednodušeji. Zároveň ale naznačoval, že by se politickým zásahům do kultury u nás moc nebránil.

Karel Polák

Literární kritik a historik se narodil v roce 1903 v Kojetíně. Vystudoval slavistiku a germanistiku na FF UK. Od roku 1927 vyučoval na obchodní škole a začal publikovat. Členem sociální demokracie byl od roku 1933. V letech 1945-49 byl vedoucím redaktorem kulturní rubriky Práva lidu a členem Ústředního výboru sociálnědemokratické strany. Po její likvidaci pracoval až do své smrti v Ústavu pro českou literaturu při akademii věd. Zemřel v roce 1956 v Praze.

Ačkoliv Karel Polák ve svých poválečných úvahách zdůrazňoval nutnost kladného působení literatury na čtenáře, odmítal politické zásahy do československé kultury a jasně se připojil k myšlenkám z projevu prezidenta Beneše na spisovatelském sjezdu.

Edvard Valenta

Novinář, prozaik a cestovatel se narodil v Prostějově v roce 1901. Básnický debutoval ve Sborníku českého studentstva na Moravě a ve Slezsku, který s J. Wolkrem i redigoval. V roce 1920 opustil studia brněnské techniky a do roku 1940 působil jako redaktor v Lidových novinách. V letech 1945-48 působil ve Svobodných novinách a v Peroutkově týdeníku Dnešek. Pro své neskrývané demokratické smýšlení byl v roce 1948 vyloučen ze Syndikátu českých spisovatelů a Svazu novinářů a byl prvním vyhozeným redaktorem z Lidových novin po jejich převzetí Janem Drdou. Krátce byl dokonce uvězněn. V 50. a 70. letech nemohl pod vlastním jménem publikovat, jeho romány a články mohly vycházet jen v obdobích politického uvolnění. Zemřel v roce 1978 v Praze.

Valenta byl jedním z největších kritiků sovětské rezoluce a dokonce nahlas vyslovil myšlenku, že česká literatura byla v předválečných letech na vyšší úrovni než sovětská, což vyvolalo obrovskou nevoli u mnoha obdivovatelů SSSR. Zástupci linie Rudého práva jej nejčastěji kritizovali a obviňovali ho z podpory fašistické reakce. Po únorovém převratu byl jedním z prvních, na nichž bylo politické řízení kultury prováděno.

Jan Slavík

Jan Slavík, narozený v roce 1885 v Šlapanicích u Kladna, vystudoval historii na FF UK a působil jako středoškolský profesor. Od roku 1925 pracoval na ministerstvu zahraničí jako ředitel Ruského zahraničního archivu. Jako vědec se věnoval ruské historii a v době kauzy Achmatovová-Zoščenko platil za jednoho z největších znalců ruské historie u nás. Ač zprvu Sovětský svaz obdivoval, po druhé světové válce poměry v SSSR kritizoval. Nebál se tak nahlas vyslovit úvahu, že se poměry

v Rusku od carských dob v podstatě nezměnily, snad pouze že cara nahradilo politbyro ÚV VKS(b), které ale vládne stejně absolutně. Slavík byl ze strany linie Rudého práva velmi kritizován. Po válce se angažoval v národněsocialistické straně a jejím tisku, po únoru 1948 bylo jeho dílo zakázáno a on sám pronásledován. Zemřel roku 1978 v Praze.

František Kovárna

Estetik a výtvarný a literární kritik František Kovárna se narodil v Krpěch u Mělníka v roce 1905. Vystudoval na FF UK estetiku a dějiny literatury, divadla a umění. Od roku 1924 byl výtvarným referentem Práva lidu. Spolupracoval s Kritickým měsíčníkem a přednášel na vysokých školách. V roce 1947 byl jmenován profesorem na Pedagogické fakultě UK. V dubnu 1948 emigroval. Zemřel jen o čtyři roky později v New Yorku.

Kovárna kritizoval slepou lásku některých spisovatelů a kritiků k Sovětskému svazu a zdůrazňoval, že si neumí představit podobné rezoluce v našem kulturním prostředí. Poukazoval na skutečnost, že se v SSSR nejednalo o ojedinělý případ, nýbrž že takových případů politických direktiv již bylo možno pozorovat spoustu i v jiných oblastech.

Václav Černý

Literární kritik a vědec se narodil roku 1905 v Jizbicích u Náchoda. Studia bohemistiky, romanistiky a filozofie dokončil na FF UK v roce 1929. Roku 1931 byl v Ženevě jmenován docentem srovnávací a obecné literatury. Roku 1936 se stal docentem románských literatur na Karlově univerzitě a od roku 1938 působil jako mimořádný profesor i na Masarykově univerzitě v Brně. Od tohoto roku až do r. 1942, kdy byl časopis zastaven, redigoval Kritický měsíčník. Po uzavření vysokých škol působil jako učitel na gymnáziu, na počátku roku 1945 byl pro účast v odboji vězněn na Pankráci. Po osvobození byl krátce členem České národní rady, později členem Zemského národního výboru. V letech 1945-1951 byl profesorem srovnávacích literárních dějin na FF UK, z politických důvodů musel odejít.

V letech 1952-1953 byl na základě vykonstruovaných obvinění vězněn. Poté pracoval na podřadných místech v akademii věd. Během politického uvolnění v 60. letech mu bylo umožněno více publikovat, ale na počátku normalizace byl označen za jednoho z vůdců Pražského jara a byl opět perzekuován. Jeden z prvních signatářů Charty 77 a jeden z nejvýznamnějších českých literárních vědců a kritiků 20. století zemřel v Praze roku 1987.

Černý se otázce postavení umělce v socialistické společnosti a dilematu české kultury, zda se více přiklonit k západní kultuře či k východní, tedy sovětské, věnoval již od osvobození v r. 1945. Jeho stati na toto téma vyšly souborně jako *Boje a směry socialistické kultury*⁴⁷. V kauze Achmatovová-Zoščenko patřil v Kritickém měsíčníku k hlavním kritikům spisovatelů, kteří chtěli řídit kulturu shora. Jeho postoj v této kauze byl jednou ze záminek k zákazu Kritického měsíčníku po únorovém převratu v r. 1948. „*Z ničeho nic přišla na anonymní adresu KM v lednu 1948 leteckou poštou... zásilka, v ní článek pí Kuzněcovové.*“ (ČERNÝ, 1995, str. 233) Článek ze SSSR mimo jiné též kritizoval Černého odmítání Ždanovova referátu k rezoluci ÚV VKS(b). „*Otiskli jsme jej zdvořile a chutě, i svoji odpověď na něj v KM-IX, čís. 3-4... Zazvonili jsme svou odpovědí hrana Kritickému měsíčníku. Číslo vyšlo totiž dne 20. února 1948 v samotných dnech, ne-li hodinách, kdy osud naší kultury byl řešen argumenty jinými, než jsou pero a svobodné myšlení... V říjnu téhož roku Václav Řezáč, nově jmenovaný ředitel nakladatelství Borový, podal návrh na zastavení revue a její číslo 15 bylo dne 20. října 1948 uprostřed ročníku jejím číslem posledním.*“ (ČERNÝ, 1995, str. 233)

47 ČERNÝ, Václav; *Boje a směry socialistické kultury*; Fr. Borový, Praha, 1946

Závěr

Případ Achmatovová-Zoščenko sice vymizel z řádků československých novin a časopisů již počátkem roku 1947 a vířil vody české kulturní kritiky pouze asi půl roku, ale nesporně obohatil probíhající debatu o budoucí orientaci československé kultury a o úloze umělců v socialistické společnosti.

Většina zástupců linie Rudého práva se snažila vyhnout odpovědi na otázku, zda by si přáli podobné politické zásahy do kultury i u nás. Místo toho obviňovala své oponenty z podpory reakce, která číhá na svou šanci zničit světový mír a znovu vyvolat světovou válku.

Události po komunistickém puči v roce 1948 ovšem ukázaly, že ze strany komunistických agitátorů šlo o snahu utajit úmysly pokračovat po převzetí moci v podobných praktikách omezování svobody slova v Československu. Pro demokraticky smýšlející inteligenci vychovanou v prvorepublikovém duchu byl případ Achmatovová-Zoščenko jasným důkazem o diktatuře v Sovětském svazu.

Po únorovém převratu docházelo k zákazům umělecké činnosti často také v Československu. Mezi postiženými bylo mnoho z těch, kteří se angažovali na obranu Achmatovové se Zoščenkem.

Summary

At the Soviet Communist Party politbyro meeting on 14th August 1946 the penalization of Leningrad literary revues Leningrad and Zvezda and several writers and dramaturgists was negotiated and ordered. The most criticized were novelist and publicist Mikhail Zoschenko and poet Anna Akhmatova. Their attitudes and activities were denounced, there was a campaign against both of them all around the Soviet Union. While they weren't imprisoned, the ban on publishing affected their lives greatly. In Czechoslovakia, the campaign added to a debate about the place of an artist in a socialist society, which was already in progress. In polemics and discussions, two lines of response gradually appeared. While one supported the motion against the magazines and writers, another was firmly against it. The first line was centered around the journal Rudé právo, the other one around Kritický měsíčník (Critical monthly). The discussion about the events in Leningrad had died out by the end of 1946, although the debate about the freedom of artistic production in socialism continued until after the communist coup, when it was shut down. The communist regime in Czechoslovakia then persecuted many participants of the discussion about the Akhmatova-Zoschenko Case.

Seznam použité literatury

antologie:

Z DĚJIN ČESKÉHO MYŠLENÍ O LITERATUŘE 1 /1945-1948/, Antologie
k Dějinám české literatury 1945-1990 (on-line); Ústav pro českou literaturu AV ČR;
Praha 2001; 522 stran; přístup z internetu: URL
<http://www.ucl.cas.cz/edicee/data//antologie/zdejin/1/1.pdf>; ISBN 80-85778-34-3

monografie:

ACHMATOVOVÁ, Anna; Modrý večer; Odeon, nakladatelství krásné literatury
a umění, n. p.; Praha 1990; 1. vydání; ISBN 01-055-90

ČERNÝ, Václav; Skutečnost svoboda; Český spisovatel; Praha 1995; 468 stran; 1.
vydání; ISBN 22-067-95

ČUKOVSKÁ, Lydie; Zápisky o Anně Achmatovové, 1952-1962; Soglasije; Moskva
1997; originální překlad Anny Jonákové

JANOŠEK, Pavel a kolektiv; Dějiny české literatury 1945-1989, I. 1945-1948;
Nakladatelství Academia, Středisko společných činností AV ČR, v. v. i.; Praha
2007; 1. vydání; 432 stran; ISBN 978-80-200-1527-3

NOVOTNÝ, Vladimír; Causa Achmatovová-Zoščenko; příloha obtýdeníku Tvar
z čísla 14/1994; Klub přátel Tvaru; Praha 1994; 32 stran; ISSN časopisu Tvar
0862-657X

ZOŠČENKO, Michail; Nervózní povídky; Svět sovětů; Praha 1967; 1. vydání;
ISBN 26-015-67

periodika:

KRITICKÝ MĚSÍČNÍK; František Borový, Praha; ročník 1946-1948; čtrnáctideník; ISSN 1212-5989

LIDOVÁ KULTURA, kulturní týdeník pracujících; Ústřední kontrolní komise ÚRO, Praha; ročník 1946; týdeník

RUDÉ PRÁVO, Ústřední orgán Komunistické strany Československa; Ústřední výbor Komunistické strany Československa, Praha; ročník 1946; deník; ISSN 0032-6569

TVORBA, List pro kritiku a umění; Svoboda Praha; ročník 1946-1947; týdeník; ISSN 0139-5513

slovníky:

CHURAŇ, Milan a kol.; Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století (on-line); Libri 1998; přístup z internetu: URL <http://www.libri.cz/databaze/kdo20/>

SLOVNÍK ČESKÉ LITERATURY PO ROCE 1945 (on-line); Ústav pro českou literaturu AV ČR; přístup z internetu: URL <http://www.slovníkceskeliteratury.cz>

SLOVNÍK ČESKÝCH SPISOVATELŮ; Libri; Praha 2000; ISBN 80-7277-007-1